

Д. А. Доўгаль

100 ЗАДАННЯЎ ДЛЯ ПАДРЫХОТЎКІ ДА АЛІМПІАДЫ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

Магілёў
МДУ імя А. А. Куляшова
2018

Электронный архив библиотеки МГУ имени А. А. Кулешова

Электронны аналаг друкаванага выдання:

Д. А. Доўгаль

100 заданняў для падрыхтоўкі да алімпіяды
па беларускай мове і літаратуры

Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2018. – 80 с.

ISBN 978-985-568-375-0

Выданне ўключае матэрыялы, прызначаныя для падрыхтоўкі вучняў да розных этапаў рэспубліканскай алімпіяды па вучэбных прадметах “Беларуская мова” і “Беларуская літаратура”. Лінгвістычныя і літаратуразнаўчыя задачы праблемна-пошукавага характару спрыяюць развіццю мыслення, а займальныя заданні служаць сродкам фарміравання пазнавальнай цікавасці адораных і высокаматываваных вучняў. Да ўсіх заданняў прапанаваны даведкі, што дазваляе выкарыстоўваць практыкум для самастойнай работы пры падрыхтоўцы да інтэлектуальных конкурсаў па беларускай філалогіі.

Адрасуецца настаўнікам і вучням устаноў агульнай сярэдняй адукацыі, студэнтам філалагічных спецыяльнасцей устаноў вышэйшай адукацыі.

УДК 373.3/5.016:81.161.3

ББК 74.268.19=411.3

Доўгаль, Д. А. 100 заданняў для падрыхтоўкі да алімпіяды па беларускай мове і літаратуры [Электронны рэсурс] : практыкум / Д. А. Доўгаль. – Электрон. даныя. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2018. – Загал. з экрана.

212022, г. Магілёў
вул. Касманаўтаў, 1
тэл.: 8-0222-28-31-51
e-mail: alexpzn@mail.ru
<http://www.msu.by>

- © Доўгаль Д. А., 2018
- © МДУ імя А. А. Куляшова, 2018
- © МДУ імя А. А. Куляшова,
электронны аналаг, 2018

АД АЎТАРА

Алімпіяда па беларускай мове і літаратуры... Штогод тысячы дапытлівых юнакоў і дзяўчат (перадусім дзяўчат!) праходзяць праз гэта выпрабаванне, якое прыносіць ім, іх настаўнікам і бацькам хвіліны пераможнай радасці або горычы няўдачы, але перш за ўсё – спатольвае прагу пазнання, спрыяе развіццю творчых здольнасцей, дапамагае вызначыцца з будучай прафесіяй. Многія сённяшнія філолагі, журналісты, педагогі сталі на шлях служэння роднаму слову менавіта дзякуючы рэспубліканскай алімпіядзе па мове і літаратуры.

Удзелу ў любым этапе алімпіяды папярэднічае грунтоўная, карпатлівая падрыхтоўка. Зрабіць яе больш плённай, спадзяёмся, дапаможа зборнік алімпіядных заданняў па мове і літаратуры, значная частка якіх прайшла апрацаванню на другім (раённым) этапе рэспубліканскай алімпіяды ў Магілёўскай вобласці.

Асаблівасцю сучасных алімпіяд з'яўляецца наяўнасць заданняў, якія маюць комплексны характар: адна задача патрабуе ад удзельніка разнастайных (часам міждысцыплінарных) ведаў і ўменняў. Так, пры выкананні задання 8 спатрэбяцца не толькі веды аб фанетычных законах беларускай мовы, але і веданне літаратуразнаўчых паняццяў і літаратурных фактаў; заданні 38 і 39 прадугледжваюць прымяненне як марфемных (вызначэнне кораня ў слове), так і фанетычных (запіс вызначанага кораня ў транскрыпцыі) навыкаў; практыкаванні 55 і 56 у аднолькавай ступені з'яўляюцца лексічнымі і граматычнымі і г.д. Таму, у адрозненне ад іншых дапаможнікаў па падрыхтоўцы да алімпіяды, у дадзеным адсутнічае падзел заданняў па раздзелах мовазнаўства або літаратуразнаўчых тэмах. Аднак агульны кірунак размяшчэння матэрыялу адпавядае практыцы складання алімпіядных комплексных работ: фанетыка / арфаграфія → лексікалогія / фразеалогія → марфеміка / словаўтварэнне → марфалогія / сінтаксіс → літаратуразнаўства. У дапаможніку прадстаўлены заданні з усіх адзначаных раздзелаў мовазнаўства, аднак адлюстраваны ўсю разнастайнасць і багацце моўнага матэрыялу ў ста заданнях – невыканальная задача. Таму мы не ставілі перад сабой мэты абавязкова ахапіць усе моўныя з'явы, а аддавалі перавагу тым тэмам і матэрыялам, якія апошнім часам рэгулярна знаходзяць адлюстраванне ў заданнях трэцяга (абласнога) і заключнага этапаў рэспубліканскай алімпіяды.

Заданні таксама не замацаваны за якім-небудзь класам: курс беларускай мовы на II ступені адукацыі з'яўляецца адносна закончаным, таму як дзевяцікласнікі, так і вучні дзясятых і адзінацятых класаў (а менавіта для

гэтых школьнікаў праводзіцца рэспубліканская алімпіяда) змогуць даць адказы на ўсе заданні. Тое ж тычыцца і большасці заданняў па літаратуры, хоць, вядома, з некаторымі прапанаванымі задачамі вучні змогуць справіцца толькі пасля прачытання адпаведнага мастацкага твора ў 10 або 11 класе.

У якасці матэрыялу для заданняў выкарыстоўваюцца лексічныя і фразеалагічныя адзінкі, словазлучэнні, сказы, народныя выслоўі, разнастайныя тэксты з мастацкай і навуковай літаратуры, сродкаў масавай інфармацыі (у тым ліку электронных). Форма прадстаўленых у зборніку заданняў разнастайная: можна сустрэць тэставыя задачы розных тыпаў, тэксталагічныя задачы, практыкаванні на пераклад і г.д. Ёсць у зборніку і лінгвістычныя задачы, якія патрабуюць ад удзельніка алімпіяды не толькі спецыяльных прадметных ведаў, але і кемлівасці, назіральнасці, – да іх аўтар мае асаблівую прыхільнасць. Прыкладамі такіх заданняў у дапаможніку могуць служыць загадкі Уладзіміра Дубоўкі (№№ 6, 7, 63), лексікаграфічныя задачы (№№ 22, 23), заданні па літаратурных прэміях (№№ 88, 89) і інш.

Да ўсіх заданняў прапанаваны даведкі, крыніцай якіх сталі ўказаныя ў канцы зборніка дапаможнікі і даведнікі.

Аўтар выказвае шчырую ўдзячнасць метадысту аддзела сацыяльна-гуманітарных дысцыплін “Магілёўскага дзяржаўнага абласнога інстытута развіцця адукацыі” Л.П. Лазарчык за падтрымку, калегам-настаўнікам з Магілёўшчыны за карысныя парады і заўвагі і многім пакаленням школьнікаў-алімпійцаў за натхненне.

ЗАДАННІ

1. Назавіце зычны гук, які найчасцей сустракаецца ў назвах 6 абласных цэнтраў Беларусі.

Адказ: _____

2. Перакладзіце прапанаваныя назоўнікі на беларускую мову. Укажыце, якімі гукамі адрозніваюцца беларускія словы і іх рускамоўныя адпаведнікі:

Слова па-руску	Слова па-беларуску	Якімі гукамі адрозніваюцца
Узор: бал	баль	[л]–[л']
дробь		
жёлудь		
йог		
крем		
кровь		
лампа		
медь		
орех		
пиджак		
пирог		
плот		
подпись		
пробег		
репа		
сдача		
улов		
шёлк		
шея		
юмор		

3. Размяркуйце прыслоўі ў залежнасці ад месца націску: *дачыста, даясна, задарма, зараней, зрання, крыху, нікуды, уушышу.*

Словы з націскам у карані	Словы з націскным суфіксам

4. Зрабіце арфаграфічны запіс назваў беларускіх культурных і спартыўных фестываляў. Не забудзьце правільна аформіць назвы мерапрыемстваў:

[в'эрас'н'овай'а пал'ігра]	
[в'ал'ікай'а бардрыбалка]	
[дрыб'інск'ій'а таршк'і]	
[й'азыл'скай'а дз'ас'атка]	
[наш грунвальт]	
[спаччына стагоддз'аў]	

5. Паводле пададзенай транскрыпцыі зрабіце арфаграфічны запіс фрагмента рэпартажу пра свята роднага слова, якое прайшло ў Быхаве.

рас'ійск'і п'іс'м'эн'н'ік / дарэчы / ураджэн'эц маг'іл'оўшчыны / і м'эцэнат вал'эры' казакоў часта прый'ажджай'э ў б'эларус' на дз'эн' п'іс'м'энства / таму с'ол'эта й'он адзначыў / в'эл'м'і прый'эмна / што с'в'ята вандруй'э з аднаго м'эсца ў й'іншай'э ды ўваскрашай'э кул'туру мал'эн'к'іх б'эларуск'іх гарадоў //]

Заўвага: знак / абазначае тактавую паўзу ў межах сказа, знак // – міжфразавую паўзу.

---

6. Беларускі пісьменнік і мовавед Уладзімір Дубоўка ў артыкуле “Некаторыя прыватныя выпадкі мілагучнасці нашае мовы” (1927) прапанаваў удакладніць ужыванне прыстаўнога *в* у пачатку слоў. У прыватнасці, У. Дубоўка сфармуляваў правіла ўжывання прыстаўнога *в* перад ненаціскным *а*. Сваё правіла пісьменнік прайлюстраваў прыкладамі: *вялікія вазёры, на вялікіх азёрах; ночкаю васенняю, спраўляў асяніны*. Паспрабуйце і вы сфармуляваць прыдуманая У. Дубоўкам правіла.

---

7. Уладзімір Дубоўка ў артыкуле “Некаторыя прыватныя выпадкі мілагучнасці нашае мовы” таксама прапанаваў удакладніць правапіс літар *у/ў* пасля галосных у пачатку слоў. Сваё правіла ён праілюстравалі наступнымі прыкладамі: *адна установа, павінна ўжывацца, хмара ўскрыла*. Паспрабуйце сфармуляваць прадуманае У. Дубоўкам правіла.

8. Паводле акустычнай тэорыі склада, усе гукі мовы знаходзяцца на розных узроўнях гучнасці. Згодна з гэтай тэорыяй, найвышэйшую ступень гучнасці – чацвёртую – маюць галосныя гукі, санорныя зычныя – трэцюю, звонкія зычныя – другую, глухія – першую. Такім чынам, кожнае слова можна прадставіць як паслядоўнасць нумароў узроўняў гучнасці. Напрыклад, слова *дом* можна адлюстравалі ў схеме 2-4-3.

Пабудуйце схемы ўзроўняў гучнасці для слоў, якія з’яўляюцца адказамі на прапанаваныя пытанні.

Пытанне	Адказ	Схема гучнасці
1. Мастацкі твор, які складаецца з двух самастойных твораў, аб’яднаных аднымі героямі і звязаных сюжэтам.		
2. Які горад стаў сталіцай Дня беларускага пісьменства ў 2017 годзе?		
3. Якой п’есе – візітоўцы Купалаўскага тэатра – у 2013 г. споўнілася 100 гадоў з дня выдання і першай пастаноўкі?		
4. Адзін з мастацкіх тропаў, у аснове якога ляжыць узаемазамена такіх з’яў, якія знаходзяцца ў колькасных суадносінах: частка выдаецца за цэлае, адзіночны лік ужываецца замест множнага і наадварот.		
5. Пачатковы этап развіцця дзеяння ў літаратурным сюжэтным творы.		
6. Мастацкі троп, замена аднаго слова ці выразу іншым на аснове знешняй ці ўнутранай сувязі паміж з’явамі.		
7. Як называецца двухскладовая стапа з націскам на другім складзе?		

Заканчэнне табліцы

Пытанне	Адказ	Схема гучнасці
8. Гаворка адной асобы, звернутая да слухачоў ці да самога сябе.		
9. Назва адзінага прыжыццёвага зборніка вершаў Максіма Багдановіча.		
10. Від літаратуразнаўчага, крытычнага або філасофскага артыкула ў свабоднай форме.		
11. Від тропа, у якім уласцівасці адной з'явы пераносяцца на другую па прынцыпу ўпадабнення.		
12. Частка мастацкага твора, якая ідзе пасля заканчэння дзеяння (пасля развязкі).		
13. Горад, у якім Якуб Колас скончыў настаўніцкую семінарыю.		
14. Жанр старажытнай літаратуры, які апісвае жыццё і подзвігі людзей, прылічаных хрысціянскай царквой да ліку святых		
15. Асобная падзея ў творы, якая мае пэўнае самастойнае значэнне ў развіцці сюжэта або ў характарыстыцы персанажа.		

9. Дапішыце другую частку складанага слова (па адным прыкладзе на кожны выпадак).

Першая частка складанага слова	Прыклад
квета-	
кветка-	
усё-	
усе-	
радыё-	
радые-	
святла-	
светла-	
лёда-	
леда-	

10. Укажыце, якія прыслоўі (ці блізкія да іх спалучэнні) маюць указанае значэнне. Упішыце іх, раскрываючы дужкі.

Значэнне	Прыслоўе
‘у розныя бакі’	
‘у шахцёраў: з шахты на паверхню зямлі’	
‘на адзін бок, на адно вуха (аб манеры насіць галаўны ўбор)’	
‘у гэты час, момант; дакладна, у самы раз’	
‘у картачных гульнях: на ўсе грошы’	
‘без сведак; у адзіночку’	
‘не ўтойваючы сродкаў і прыёмаў’	
‘расшпіліўшыся, расхінуўшы краі вопраткі’	

Словы для даведкі: (на)гара, (сам)(на)сам, (на)бакір, (у)адкрытую, (на)банку, (у)рассыпную, (як)раз, (на)росхрыст.

11. Устанавіце, назвы якіх месяцаў прапушчаны ў народных выслоўях (назва кожнага месяца выкарыстоўваецца 1 раз).

1. У ..... гола ў садзе.
2. .... сушыць, нічога з зямлі не рушыць.
3. .... зямлю студзіць.
4. .... наробиць плоты.
5. .... часамі снегам сее, а часамі сонцам грэе.
6. .... зямлю грудзіць, хаты студзіць.
7. .... – жывёлу ў поле пхай.
8. .... пякучы, але даручы.
9. .... не гуляе – ураджай люляе.
10. .... ні калёс, ні палоз не любіць.
11. Кожная хата ў ..... багата.
12. Як настаў ....., дык туман кожны дзень.

12. У беларускай мове шэраг назоўнікаў мае фіналь (заканчэнне) *-арня (-ярня)*. Устанавіце, якія назоўнікі з гэтай фіналлю маюць такое значэнне.

Назоўнік з фіналлю <i>-арня (-ярня)</i>	Лексічнае значэнне
	‘сельскагаспадарчая машыня для рэзкі саломы на корм, а таксама для здрабнення зялёнай масы на сілас’
	‘кніжны магазін’
	‘прадпрыемства, у якім друкуюцца кнігі, газеты і іншыя выданні’

Назоўнік з фіналлю <i>-арня (-ярня)</i>	Лексічнае значэнне
	‘машына для абмалоту розных сельскагаспадарчых культур’
	‘майстэрня ці мануфактура па вырабе шаўковых слупціх паясоў’
	‘зубчастае кола, якое перадае рух’

13. У беларускай мове шэраг назоўнікаў мае фіналь (заканчэнне) *-іва (-ыва)*. Устанавіце, якія назоўнікі з гэтай фіналлю маюць такое значэнне.

Назоўнік з фіналлю <i>-іва (-ыва)</i>	Лексічнае значэнне
	‘асобна ўзятая расліна, сцябліна, саломіна і пад.’
	‘верхні слой, які пакрывае, ахутвае сабой што-небудзь’
	‘печаныя вырабы з мукі’
	‘водбліск пажару або заходу сонца на небе’
	‘гаручае рэчыва, якое дае цяпло і з’яўляецца крыніцай атрымання энергіі’
	‘кавалак сталі для высыкання агню з крэменю’

14. У беларускай мове шэраг назоўнікаў мае фіналь (заканчэнне) *-іна (-ына)*. Устанавіце, якія назоўнікі з гэтай фіналлю маюць такое значэнне.

Назоўнік з фіналлю <i>-іна (-ына)</i>	Лексічнае значэнне
	‘плады садовых дрэў’
	‘тканіна для мяшкоў’
	‘мяса каровы як ежа’
	‘страва з мяса, прыгатаваная смажаннем’
	‘доўгі і шырокі кавалак тканіны, які падцілаецца на пасцелі’
	‘дзядзькава жонка; цётка’
	‘адна бяроза’

15. У 1922 годзе гуманітарнай секцыяй Інстытута беларускай культуры быў падрыхтаваны “Расейска-беларускі слоўнік”, які меў на мэце “дапамагчы нашаму пісьменству пазбавіцца ад лішняй чужаземшчыны”. Устанавіце адпаведнасць паміж словамі рускай мовы і варыянтамі іх перакладу на беларускую мову, якія прапаноўваліся ў слоўніку.

Словы на рускай мове	Беларускія адпаведнікі (паводле “Расейска-беларускага слоўніка”)
<i>биограф</i>	
<i>журналист</i>	
<i>каламбурист</i>	
<i>корректор</i>	
<i>корреспондент</i>	
<i>оптимист</i>	
<i>пасквелянт</i>	
<i>пессимист</i>	
<i>полемист</i>	
<i>скептик</i>	

Словы для даведкі: *брахняпісец, выпраўшчык, дапішчык, жарта-слоўца, жыццяпісец, светлагляднік, смутнаглядца, спрэчкапісец, сумнявальнік, часапісец.*

16. Ніжэй падаюцца пары слоў. У дужках за кожнай парай знаходзіцца лексічнае значэнне аднаго з іх. Запішыце другое слова і прывядзіце яго лексічнае значэнне.

Пара слоў	Значэнне аднаго са слоў	Значэнне другога слова
1. Вісус – вісмут	‘хімічны элемент – крохкі серабрыста-белы метал’	
2. Гумар – гумор	‘дабрадушна-жартаўлівыя адносіны да чаго-небудзь’	
3. Кінолаг – кіношнік	‘чалавек, які вывучае сабак’	
4. Швайка – швачка	‘пласкае шыла, якім колюць свіней’	
5. Шырыць – шырэць	‘рабіцца шырокім’	
6. Эфектны – эфектыўны	‘які стварае ўражанне’	

17. Кандрат Крапіва склаў вершаваныя “Загадкі дзедка Кандрата”, заснаваныя на выкарыстанні амонімаў. Пра што ідзе гаворка ў загадках з назвамі “Быкі”, “Жураўлі”, “Рог”, “Рубель”, “Таран”?

Амонім	Значэнне
бык ¹	
бык ²	
журавель ¹	
журавель ²	
рог ¹	
рог ²	
рубель ¹	
рубель ²	
таран ¹	
таран ²	

18. Устаўце прапушчаныя назоўнікі ў фрагмент верша Людмілы Рублеўскай. Звярніце ўвагу на змешчаныя ў даведцы значэнне і характарыстыку прапушчаных слоў.

Першы снег над 1) _____.

І мерзнуць званы на званіцы;

І ў маленькі 2) _____ з'яджаецца шляхта на балі.

І глядзяць з-пад рукі на паненак здаля 3) _____ –

4) _____ мясцовы, загадкавы, просты, як белы 5) _____.

Даведка:

1) (устарэлае) 'пасёлак гарадскога тыпу' – у форме Т.скл.;

2) 'зямельнае ўладанне памешчыка';

3) 'малая замужняя жанчына' – у форме мн. ліку;

4) (зборны) 'людзі, група людзей, з'яднаных супольнасцю жыцця';

5) 'лёгкая баваўняная або з набіўным малюнкам тканіна'.

19. Устаўце прапушчаныя словы ў фрагмент верша Кастуся Жука. Звярніце ўвагу на змешчаныя ў даведцы значэнне і характарыстыку прапушчаных слоў.

Павучынай восені дазор,

Ветрык заблудзіўся ў 1) _____...

І здаецца: аж ад самых зор

Падняліся павучкі ў палёце.

Мы сядзім, 2) _____, на страсе,

Заміраем: тут іх будзе 3) _____.

Ды нясе 4) _____ іх, нясе

Тонкае, як 5) _____, павуцінне.

Даведка:

- 1) ‘тонкі слой золата на паверхні чаго-небудзь’ – у форме М. скл.;
- 2) (зборны) ‘малыя істоты; драбяза’;
- 3) ‘канечны пункт, канец слаборніцтва; заключная частка чаго-небудзь’;
- 4) ‘на далёкую адлегласць, у аддаленае месца’;
- 5) ‘валакно ачэсанага лёну, ніткі з такога валакна; палатно з такіх нітак’.

20. Устаўце прапушчаныя словы ў фрагмент верша Анатоля Зэкава.
Звярніце ўвагу на змешчаныя ў даведцы значэнні прапушчаных слоў.

Як застаюся я 1) _____ ,

Раптоўна з далечы тае

Жыццё, праверанае часам,

2) _____ паўстае.

І да 3) _____ самай бачу,

Нібыта 4) _____ разварушыў,

Што мог пражыць яго 5) _____

Аднак пражыў так, як пражыў.

Даведка:

- 1) ‘без сведак, без пабочных асоб; на адзіноце, адзін (заставацца, рабіць што-небудзь)’;
- 2) ‘хутка, на вачах; імгненна’;
- 3) ‘дробязь, пусцяк, які не мае значэння; падрабязнасць, дробны факт, дэталі’ – у форме Р. скл.;
- 4) ‘куча сухога галля’;
- 5) ‘іншым спосабам, па-другому’

21. У “Слоўніку эпітэтаў беларускай мовы” Ніны Гаўрош да слова *снег* падаюцца некалькі груп эпітэтаў, якія характарызуюць:

- колер, бляск,
- гушчыню, хуткасць падзення,
- уражанне, псіхалагічнае ўспрыняцце (снегу).

Размяркуйце па ўказаных групах прапанаваныя эпітэты: *белакалючы, лагодны, лёгкі, маўклівы, спорны, сонечны, абрыдлы, чыста вымыты, заложны, іржавы.*

Характарыстыка групы эпітэтаў	Прыклады
колер, бляск	
гушчыня, хуткасць падзення	
уражанне, псіхалагічнае ўспрыняцце	

22. Устанавіце адпаведнасць паміж слоўнікавымі артыкуламі і слоўнікамі, адкуль яны ўзяты. Адказ запішыце ў выглядзе спалучэння літар і лічбаў. Памятайце, што некаторыя даныя правага слупка могуць не выкарыстоўвацца ўвогуле.

<p>А. Кампанэнт (лац. componens, -ntis) – састаўная частка чаго-небудзь (напрыклад, кампанент рэчыва, кампанент сказа).</p> <p>Б. Нэтэтыкэт, -у, м. (англ. nettiquette). Правілы паводзін карыстальнікаў у сетцы Інтэрнэт.</p> <p>В. Сувязь – узаемаадносіны элементаў мовы, абумоўленыя правіламі пабудовы, лексічным значэннем спалучальных слоў. <i>Сувязь слоў у сказе.</i></p> <p>Г. Сумесны, супольны, калектыўны. <i>Сумеснае жыццё Макара і Алены ніколі не вызначалася згодай. П. Пестрак. Жонка ведае гэта – яна за дзевятнаццаць год супольнага жыцця навучылася адгадваць усе яго перажыванні. М. Зарэцкі. Калектыўны поход аўтазаводцы арганізавалі. У. Карпаў.</i></p> <p>Д. Трасянка, -і, ж., разм. Речь, арганізаванная аб'ядненнем генетычна разнородных лексічных элементаў. <i>Усе каментарыі я пісаў па-руску і па-беларуску. Нячыста, вядома, трасянка была, а не мова. М. Лужанін.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Булыка А.М.</i> Слоўнік іншамовных слоў. 2. <i>Клышка М.К.</i> Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў. 3. <i>Сцяцко П.У., Гуліцкі М.Ф., Антанюк Л.А.</i> Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў. 4. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэдакцыяй <i>М.Р. Судніка, М.К. Крыўко.</i> 5. <i>Уласевіч В.І., Даўгулевіч Н.М.</i> Слоўнік новых слоў беларускай мовы. 6. <i>Шкраба І.Р.</i> Слоўнік беларускай беззквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні).
---	---

АДКАЗ: А _ Б _ В _ Г _ Д _

23. Устанавіце адпаведнасць паміж матэрыяламі слоўнікавых артыкулаў і слоўнікамі, адкуль яны ўзяты. Адказ запішыце ў выглядзе спалучэння літар і лічбаў. Памятайце, што некаторыя даныя правага слупка могуць не выкарыстоўвацца ўвогуле.

<p>А. Лютаўскі, крамлёўскі, філасофскі, казахскі.</p> <p>Б. Дарослы, зарослы, урослы, узнёслы, вёслы.</p> <p>В. Моцны, трывалы, нязносны, магутны, волатаўскі.</p> <p>Г. Каранасты, каранёвы, караністы, карэнны.</p> <p>Д. (Луг) бяскрайні, прасторны, шырокі, аксамітны, густы, мурожны.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Вардамацкі Л.М., Несцяровіч В.І.</i> Адваротны слоўнік беларускай мовы. 2. <i>Гаўрош Н.В.</i> Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы. 3. <i>Грабчыкаў С.М.</i> Слоўнік паронімаў беларускай мовы. 4. <i>Клышка М.К.</i> Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў. 5. <i>Мінкін А.</i> Слоўнік рыфмаў беларускай мовы. 6. <i>Старычонок В.Д.</i> Слоўнік амонімаў беларускай мовы.
---	--

АДКАЗ: А _ Б _ В _ Г _ Д _

24. Вызначыце, якое агульнае слова-кампанент (у розных граматычных формах) прапушчана ў наступных фразеалагізмах:

- 1) *вырваць з ...;*
- 2) *глядзець у ...;*
- 3) *засыхаць на ...;*
- 4) *пускаць ...;*
- 5) *секчы пад ...*

Упішыце фразеалагізмы ў табліцу ў адпаведнасці з прыведзенымі значэннямі.

Фразеалагізм	Значэнне
	‘канчаткова падрываць, наносіць непапраўную шкоду’
	‘паступова пагаршаючыся, даходзіць да заняпаду’
	‘поўнасьцю, канчаткова знішчыць’
	‘трывала асталеўвацца; набіраць сілу’
	‘унікаць у сутнасць чаго-небудзь’

25. Вызначыце, якое агульнае слова-кампанент (у розных граматычных формах) прапушчана ў наступных фразеалагізмах:

- 1) *чырвонай ...;*
- 2) *з міру па ...;*
- 3) *да апошняй ...;*
- 4) *як ... за іголкай;*
- 5) *шыта белымі ...;*
- 6) *на жывую ...*

Упішыце фразеалагізмы ў табліцу ў адпаведнасці з прыведзенымі значэннямі.

Фразеалагізм	Значэнне
	‘ <i>патроху</i> ’
	‘ <i>нетрывала, нядбайна</i> ’
	‘ <i>выразна, ярка</i> ’
	‘ <i>неадлучна</i> ’
	‘ <i>начыста</i> ’

Укажыце фразеалагізм, які не трапіў у табліцу, і сфармулюйце яго значэнне.

Фразеалагізм	Значэнне

26. Замяніце літары стараславянскага і грэчаскага алфавітаў іх назвамі, каб атрымаліся фразеалагізмы з указаным значэннем.

Фразеалагізм	Назвы літар	Значэнне
ні на и	_____ (у форме В. склону адз. ліку)	‘ніколькі, зусім (не саступаць і пад.)’
ад а да о	1) _____ 2) _____ (абодва словы ў форме Р. склону адз. ліку)	‘ад пачатку да канца; цалкам’
на ѣ	_____ (у форме В. склону адз. ліку)	‘выдатна, цудоўна’
прапісаць ѵ	_____ (у форме В. склону адз. ліку)	‘правучыць, пакараць каго-небудзь’
з а	_____ (у форме Р. склону мн. ліку)	‘з самага пачатку, з простага, элементарнага’

27. Некаторыя фразеалагізмы ў беларускай мове маюць такую структуру: *ад* (прыназ.) + назоўнік Р.скл. + *да* (прыназ.) + назоўнік Р. скл., прычым назоўнік у гэтых фразеалагізмах паўтараецца. Запоўніце пустыя месцы ў табліцы.

Фразеалагізм			Значэнне
ад		да	‘увесь дзень, з усходу да заходу сонца’
ад		да	‘цалкам, поўнасцю, нічога не прапускаючы (прачытаць, вывучыць і пад.)’
ад		да	‘увесь пэўны тэрмін, ад пачатку да канца’
ад		да	‘у розных кірунках, усюды, з аднаго канца да другога’

28. Запішыце фразеалагізмы па дадзеным кампаненце і сінонімах да гэтага фразеалагізма.

Кампанент	Фразеалагізм	Сінанімічныя фразеалагізмы
выціскаць...		разводзіць сырасць
глядзець...		ператварыцца ў слых
распускаць...		лічыць рэбры
рваць...		даваць драла
рваць...		пасыпаць галаву попелам

29. Запішыце фразеалагізмы па дадзеным кампаненце і значэнні.

Кампанент	Фразеалагізм	Значэнне фразеалагізма
лёгка на...		‘удачлівы пры пачынаннях чаго-небудзь’
лёгка на...		‘прыходзіць акурат тады, калі пра яго гавораць, думваюць, успамінаюць’
лёгка на...		‘схільны да балбатлівасці, залішне гаваркі’
лёгка на...		‘ахвотна можа пайсці, паехаць куды-небудзь; ахвотна прымаецца, бярэцца за што-небудзь’
лёгка на...		‘схільны да абяцанняў’
лёгка на...		‘можа хадзіць без стомы доўга і хутка’

30. Запішыце фразеалагізмы па пададзеным кампаненце і сінонімах да гэтага фразеалагізма.

Кампанент	Фразеалагізм	Сінанімічны фразеалагізм
...месца		нуль без палачкі
...месца		ні кроку
...месца		прапісная ісціна
...месца		ахілесавы пята
3 месца...		доўга не думваючы

31. Аднавіце фразеалагізмы, замяняючы сучасныя адзінкі вымярэння даўнейшымі назвамі.

Узор: ад гаршка 2,2 сантыметра → ад гаршка *паўварышка*.

Фразеалагізм	Значэнне фразеалагізма
не <u>409,5 грама</u> ізюму	‘не дробязь, не пусцяковіна’
ні <u>17,78 сантыметра</u> (не ўступіць, не аддаць) як (быццам) <u>71,12 сантыметра</u> праглынуў	‘ніколькі, нават самай малой часткі (звычайна пра зямлю)’
ні за <u>0,5 капейкі</u>	‘ненатуральна прама стаіць ці сядзіць’
з’есці <u>16,38 кілаграма</u> солі	‘зусім дарэмна (прапасці загінуць)’
	‘пражыць доўгі час разам, сябраваць’

32. Укажыце фразеалагізмы з кампанентам *рукі*, якія маюць наступнае значэнне.

Значэнне фразеалагізма	Фразеалагізм
‘хто-небудзь вельмі ўмелы і здольны ў сваёй справе чалавек’	
‘адчуваць, перажываць вялікае задавальненне ад поспеху ў якой-небудзь справе’	
‘адной асобе (прадаваць, адпускаць, даваць і пад.)’	
‘няма часу, магчымасці заняцца чым-небудзь, кім-небудзь’	
‘адмаўляцца ад удзелу ў чым-небудзь, ухіляцца ад адказнасці’	

33. Укажыце фразеалагізмы з кампанентам *вочы*, якія маюць наступнае значэнне.

Значэнне фразеалагізма	Фразеалагізм
‘хто-небудзь часта плача ці гатовы заплакаць’	
‘хто-небудзь вельмі схуднеў’	
‘бескарысліва, дарэмна, толькі з-за сімпатыі да каго-небудзь’	
‘цвяроза ацэньваць сапраўднае становішча’	
‘выражаць крайняе здзіўленне, недаўменне’	

34. Укажыце фразеалагізмы з кампанентам *глядзець*, якія маюць наступнае значэнне.

Значэнне фразеалагізма	Фразеалагізм
‘унікаць у сутнасць чаго-небудзь, звяртаць увагу на самае важнае, галоўнае ў чым-небудзь’	
‘меркаваць аб кім-небудзь, чым-небудзь аднабакова, са сваіх пазіцый’	
‘адносіцца да каго-небудзь, чаго-небудзь пагардліва’	

Значэнне фразеалагізма	Фразеалагізм
‘не заўважаючы недахопаў у кім-ці чым-небудзь, ідэалізаваць каго-ці што-небудзь’	
‘свядома не заўважаць што-небудзь, знарок не звяртаць увагу на што-небудзь (часцей адмоўнае)’	

35. Дадзены пары фразеалагізмаў, значэнне аднога з якіх падаецца ў другой калонцы. Прывядзіце значэнне другога фразеалагізма ў кожнай пары.

Пара фразеалагізмаў	Значэнне аднога з фразеалагізмаў	Значэнне другога фразеалагізма
біць у вочы / біць у нос	‘рэзка выдзяляцца, прыцягваць увагу’	
біць у званы / біць у літаўры	‘празмерна хваліцца чым-небудзь’	
браць у палон / браць за горла	‘сілай прымушаць да чаго-небудзь’	
даць цягу / даць чапаласу	‘моцна сварыцца на каго-небудзь; караць каго-небудзь’	
ісці ва-банк / ісці на свой хлеб	‘дзейнічаць, рызыкуючы ўсім, што ёсць’	

36. Многія народныя выслоўі з’яўляюцца рыфмаванымі. Аднавіце прапанаваныя прыказкі па апошнім слове і значэнні.

Прыказка	Апошнія слова ў прыказцы	Значэнне / ужыванне прыказкі
	...і ў запечку	Гаворыцца пра добрага, памяркоўнага чалавека.
	...прыгадзіўся	Пра замілаванасць да роднага краю, да мясцін, дзе нарадзіўся хто-небудзь.
	...выць	Жывучы ў пэўным асяроддзі, чалавек мусіць прыстасоўвацца да яго, рабіць так, як і тыя, з кім ён жыве.

Заканчэнне табліцы

Прыказка	Апошнія слова ў прыказцы	Значэнне / ужыванне прыказкі
	...загіне	У чужой старане жыць нязносна цяжка.
	...па завушніцы	Кожнаму дастанецца аднолькава (пры пакаранні ці пры размеркаванні, дзяльбе чаго-небудзь).
	...ядома	Дома, у прывычных абставінах жыць лягчэй, чым дзе-небудзь у іншых умовах. Ужываецца звычайна тады, калі гаворыцца пра харчаванне, ежу.
	...схопішся	У бязвыпадным становішчы, калі няма выбару, звяртаешся нават да безнадзейнага сродку.
	...ў дружбу	Кажуць, калі просяць зрабіць паслугу па дабрыні, а не па абавязку.
	...варонцы	Гаворыцца з задавальненнем пры сустрэчы з земляком у чужой мясцовасці.
	...плесці	Гаспадарка патрабуе вялікіх клопатаў.
	...аконца	Даб'ёмся і мы свайго, збудуцца нашы надзеі.
	...не дам	Кажуць з недабрэннем пра таго, хто сам не карыстаецца і іншым не дае карыстацца чым-небудзь.
	...нягожа	Гаворыцца пра таго, хто пад выглядам дабрадзейства вызваляецца ад чаго-небудзь непатрэбнага.
	...не разяўляй	Гаворыцца таму, хто хоча атрымаць тое, што яму не належыць.
	...з калітою	Бог дапамагае сіротам, пакрыўджаным, абяздоленым.

37. Некаторыя беларускія прыказкі ўжываюцца ў якасці рэплікі ў адказ на чыё-небудзь пытанне, просьбу ці прапанову. Прывядзіце прыклады выказванняў, рэакцыяй на якія сталі прапанаваныя прыказкі.

1. – _____
– Гора маё чубатае: ніхто мяне не сватае.
2. – _____
– Глухім два разы ў касцёле не звоняць.
3. – _____
– Жывём, хлеб жуём.
4. – _____
– Няхай конь думае: у яго галава вялікая.
5. – _____
– Каб ды кабы, дык у роце б раслі грыбы.
6. – _____
– Калі здаецца, дык трэба хрысціцца.

38. З прапанаваных слоў выпішыце тыя, у якіх корань складаецца з камбінацыі гукаў **зычны+галосны+зычны**: *аб'інець, адкінуць, вадкасць, вадзяны, ваенны, выгадна, гаёчак, насенне*.

39. У прапанаваных словах вызначыце корань і запішыце яго ў транскрыпцыі.

Слова	Корань у транскрыпцыі
аржаны	
выезд	
вымаўленне	
гераічны	
даваенны	
даязджаць	
замігцець	
засцерагчы	
іней	
іржавець	
існаць	
кар'ерыст	
міжраддзе	
наскрозь	
неўзабаве	

Слова	Корань у транскрыпцыі
нявесцін	
падарожжа	
падзея	
падкладка	
памочнік	

40. Марфемны слоўнік беларускай мовы змяшчае амонімы з рознай структурай. Пасля кожнага такога слова для тлумачэння яго сэнсу ў дужках падаецца аднакарэннае слова або падбіраецца сінонім. Карыстаючыся дадзенай інфармацыяй, вызначыце карані ва ўсіх словах-амонімах і запоўніце табліцу.

Словы-амонімы	Корань слова
Узор: паліць (<i>падпаліць</i>)	-пал-
абурыць ¹ (<i>разваліць</i>)	
абурыць ² (<i>выклікаць незадавальненне</i>)	
далажыць ¹ (<i>зрабіць даклад</i>)	
далажыць ² (<i>прыбавіць</i>)	
загадваць ¹ (<i>загадка</i>)	
загадваць ² (<i>загад</i>)	
замінаць ¹ (<i>змяць</i>)	
замінаць ² (<i>перашкаджаць</i>)	
запрадаць ¹ (<i>прадаць</i>)	
запрадаць ² (<i>прасці</i>)	
заставіць ¹ (<i>ставіць</i>)	
заставіць ² (<i>прымусіць</i>)	
ікаць ¹ (<i>ікаўка</i>)	
ікаць ² (<i>вымаўляць гук [i] на месцы іншых галосных</i>)	
напрасоўваць ¹ (<i>прасаваць</i>)	
напрасоўваць ² (<i>прасунуць</i>)	
нарываць ¹ (<i>нарваць</i>)	
нарываць ² (<i>нарыць</i>)	
пакаваць ¹ (<i>каваць</i>)	
пакаваць ² (<i>пакунак</i>)	
прычыняць ¹ (<i>прычына</i>)	
прычыняць ² (<i>адчыніць</i>)	
развіць ¹ (<i>пашырыць</i>)	
развіць ² (<i>расправіць што-небудзь</i>)	

41. Якая інфармацыя змешчана ў марфемным слоўніку пасля слоў з такой структуры.

Слова з марфемнага слоўніка	Інфармацыя пасля слова
ліст-а-пад-ø-□	час, калі ападае лісце
лістапад-□	назва месяца
вы-да-нн-е	
выда-нн-е	
лас-к-а	
ласк-а	
на-рад-ø-□	
нарад-□	
неда-каз-а-н-асць-□	
не-даказ-а-н-асць-□	
ніз-к-а	
ніз-к-а	
рэз-к-а	
рэзк-а	
сот-ы	
сот-ø-ы	

42. Назавіце марфемы, у якія ўваходзяць гукі, што абазначаюцца ў прапанаваных словах літарай **а**.

Заўвага: аснова слова не з'яўляецца марфемай.

Слова	Марфема, у якую ўваходзіць а (адказ запісаць словам)
Узор: двоеўладдзе	корань
адняць	
амшарына	
басанож	
звяргаўся	
зварнуцца	
кагосьці	
падахвоціць	
прыбраць	
трымастамі	
фіяска	

43. Назавіце марфемы, у якія ўваходзяць гукі, што абазначаюцца ў прапанаваных словах літарай **і**.

Заўвага: аснова слова не з'яўляецца марфемай.

Слова	Марфема, у якую ўваходзіць і (адказ запісаць словам)
Узор: світанак	корань
вадзіцель	
запрасіць	
зробіць	
імпарт	
іржавы	
кім-небудзь	
лэдзі	
пяцісот	
хтосьці	
шасцідзёнка	

44. Назавіце марфемы, у якія ўваходзяць гукі, што абазначаюцца ў прапанаваных словах літарай у.

Заўвага: аснова слова не з'яўляецца марфемай.

Слова	Марфема, у якую ўваходзіць у (адказ запісаць словам)
Узор: рукаца	корань
дадому	
двукроп'е	
двухсот	
(яны) дзьмуць	
камусьці	
разуты	
ударыць	
ўсход (дзеянне)	
ўсход (кірунак свету)	
фрау	

45. Выкарыстоўваючы значкі → або ←, укажыце, якое з аднакаранёвых слоў з'яўляецца ўтваральным для другога.

<i>таварыч</i>	→	<i>таварыства</i>
беспрацоўны (<i>назоўнік</i>)		беспрацоўны (<i>прыметнік</i>)
блакіт		блакітны
вялікі		веліч
даяр		даярка
дыктант		дыктаваць
жняя		жняяр
зялёны		зелень
імжа		імжыць
мурза		мурзаты
связець		свежы

46. Утварыце памяншальныя (памяншальна-ласкальныя) формы слоў, змешчаных у табліцы.

Слова	Памяншальная форма
дзень	дзянёк
гусь	
камень	
капыт	
лета	
песня	
пісьмо	
сэрца	
шынель	

47. Вызначыце, як утвораны выдзеленыя курсівам словы з вершаў Янкі Сіпакова.

1. А ты – святая, як сама любоў –

Раджала фараонаў і цароў,

Каб *жыццядайнасць* не магла спыніцца.

2. І *учырванець* у гэты міг шчаслівы,

Што сам – усё ж нячысты, памаўзлівы,

А ты – святая, як сама любоў.

3. На штабель выносістых сосен і *тугацелых* елак лесаруб прысеў адпачыць.

4. Усохлая бабуля кідае шалупінне птушцы дзіўнай – насарогу з падрэзаным *закрылле*.

5. Мятлушка-*шматкалёрніца*, сцішыўшы чуйныя крылы, сок бярозавы п’е.

Слова з верша	Утваральная аснова	Спосаб словаўтварэння
жыццядайнасць		
учырванець		
тугацелы		
закрылле		
шматкалёрніца		

48. Беларусы раней іменавалі членаў сям’і, дадаючы спецыяльныя суфіксы да імені ці прозвішча главы сям’і – мужчыны. Замяніце такія імянамі падкрэсленыя словазлучэнні ў лістах беларускіх пісьменнікаў.

Фрагмент ліста	Імя
1. Янка і яго жонка яшчэ спяць (Якуб Колас)	
2. Дарагі паночку! Можна, аддавец гэтага панна Вера дачка Краўцэвіча будзе шукаць сабе працы, то будзьце ласкавы не адкажыце ёй у сваёй магчымай у гэтым падмозе-пратэцыі (Янка Купала)	
3. Ідучы з універсітэта, спаткаў жонку Сянкевіча (Якуб Колас)	

49. З кожнай пары слоў выберыце прыслоўе і зрабіце яго словаўтваральны разбор.

Пара слоў	Прыслоўе	Утваральная аснова	Утваральны сродак	Спосаб утварэння
згадка – гідка	гідка	гідк-і	-а-	суфіксальны
затое – наяве				
удвух – двума				
хіжа – нябожжа				
як-небудзь – якісьці				
ледзь-ледзь – такі-сякі				
засолка – задужа				
зухавата – шклавата				
нерушышчу – увушышчу				

50. Запішыце ўтварэння ад лічэбнікаў прыслоўі з указаным значэннем.

Прыслоўе	Значэнне прыслоўя
	‘колькасцю ў 4 асобы (рознага полу)’
	‘у 2 разы’
	‘у колькасці 2 жанчын’
	‘у колькасці 3 чалавек (толькі пра мужчын ці толькі пра жанчын)’
	‘у 3-юю чаргу’
	‘у колькасці 8 чалавек (толькі пра мужчын ці толькі пра жанчын)’

51. Запішыце прапанаваныя назоўнікі ў пачатковай форме.

Назоўнік	Пачатковая форма
моцай	
ручаёў	
цькорыі	
глазуры	

Заканчэнне табліцы

Назоўнік	Пачатковая форма
крысы	
швамі	
арэлямі	
вокнах	
вольсе	
просціны	

52. Усе прапанаваныя назоўнікі запішыце ў форме меснага склону адзіночнага ліку.

Н. скл.	М. скл.	Н. скл.	М. скл.
дзеўка		хлапчаныя	
дзявуля		хлапчо	
дзявуха		хлапчук	
дзяўчо		хлапчына	
дзяўчына		хлопец	

53. Устаўце ў табліцу патрэбныя формы назоўніка

Форма адзіночнага ліку Н. скл.	Памяншальная форма	Форма, якая спалучаецца з лічэбнікамі 2, 3, 4	Форма множнага ліку	
			Н. скл.	Р. скл.
<i>поле</i>				
	<i>стрэшка</i>			
		<i>дны</i>		
			<i>коні</i>	
				<i>шчок</i>

54. У прадмове да “Граматычнага слоўніка назоўніка” сцвярджаецца: “Формамяненне назоўніка нярэдка залежыць ад яго значэння”. З улікам гэтай інфармацыі запоўніце пустыя месцы ў табліцы.

Назоўнік	Асноўнае лексічнае значэнне	Форма роднага склону адз. ліку	Форма меснага склону адз. ліку
лад	клявіша, клапан музычнага інструмента		
лад	уклад жыцця; сістэма, склад мовы		
пасол	асоба		
пасол	дзеянне		
тэнар	голос		
тэнар	спявак		
урок	вучэбны час, вучэбнае заданне		

Заканчэнне табліцы

Назоўнік	Асноўнае лексічнае значэнне	Форма роднага склону адз. ліку	Форма меснага склону адз. ліку
урок	хвароба, няшчасце, выкліканыя благім вокам		
кіпарыс	драўніна		
кіпарыс	дрэва		
леў	грашовая адзінка		
леў	жывёла		
строй	камплект адзення		
строй	шарэнга людзей; аб'яднанне людзей		

55. У “Кароткай граматыцы беларускай мовы” сказана, што ў формах роднага склону адзіночнага ліку назоўнікаў 2-га скланення канчаткі -а (-я) і -у (-ю) ужываюцца для адрознення значэння назоўнікаў. Напрыклад, *лістапада* (назва месяца) і *лістападу* (час ападання лісця ўвосень). Устанавіце, якія назоўнікі маюць пададзенае значэнне і з якім канчаткам яны ўжываюцца ў родным склоне.

№	Значэнне слова	Назоўнік у форме роднага склону адзіночнага ліку
I	1) агульны выгляд мясціны, краявід 2) малюнак краявіду	
II	1) шафа для адзення; месца для захоўвання адзення 2) усё адзенне аднаго чалавека	
III	1) агульнапрынятыя правілы, звычаі 2) дэкрэт, пастанова	
IV	1) ломаныя або прыдатныя толькі для перапрацоўкі прадметы, часцей за ўсё металічныя 2) прылада, металічны заостраны стрыжань	
V	1) сістэматычны выклад якой-небудзь навукі 2) напрамак руху	

56. У месным склоне назоўнікі мужчынскага роду ўжываюцца з канчаткамі -е (-э), -у (-ю), -ы, -і. Выбар аднаго з гэтых канчаткаў залежыць ад характару асновы і семантыкі (значэння) назоўніка: *пры генію* (геніяльным чалавеку) – *аб геніі* (высокай ступені творчай здольнасці).

Устанавіце, якія назоўнікі маюць пададзенае ніжэй значэнне і з якім канчаткам яны ўжываюцца ў форме меснага склону адзіночнага ліку.

№	Значэнне слова	Назоўнік у форме меснага склону адзіночнага ліку
I	1) месца назірання; адказная пасада 2) устрыманне ад скаромнай ежы	
II	1) вугал; месца перасячэння 2) касцісты вырас на чэрапе некаторых жывёл	
III	1) участак, месца каля будынкаў 2) прастора не ў хаце, на адкрытым паветры	
IV	1) прозвішча народнага пісьменніка БССР 2) капялюш з палямі; казырок	
V	1) рух, перамяшчэнне 2) развіццё, цяжэнне чаго-небудзь	

57. Пададзеныя назоўнікі запішыце ў форме назоўнага склону множнага ліку, а таксама спалучыце іх з лічэбнікамі *два (дзе), тры, чатыры*.

Назоўнік (у пачатковай форме)	У форме назоўнага склону множнага ліку	У спалучэнні з лічэбнікамі <i>два (дзе), тры, чатыры</i>
акно		
вока		
вуха		
вядро		
дзясна		
кольца		
лязо		
рабро		
рэшата		
сяло		

58. Сярод прапанаваных загадак адзначце тыя, у якіх выкарыстоўваюцца прыметнікі, што адпавядаюць пададзеным характарыстыкам (правільных адказаў можа быць больш за 1):

1. *Глянеш – заплачаш, а ўсе яму рады.*
2. *Не звер, а махнаты, не конь, а з вушамі.*
3. *У каго вусы даўжэйшыя за панскія?*
4. *Без чаго найбяднейшы чалавек абедань не сядзе?*
5. *У ліповым карытцы жывое варушыцца.*
6. *Повен падпечак белых авечак*
7. *Як ляжыць, то меншая за ката, а як устане, то большая за каня.*

Характарыстыка	№ сказа
Прыметнік у форме вышэйшай ступені параўнання	
Прыметнік у кароткай форме	
Адносны прыметнік	
Прыметнік у пачатковай форме	
Прыметнік у ролі выказніка	

59. Запішыце прапанаваныя лічэбнікі ў форме творнага і меснага склонаў (лік і род пры гэтым не мяняйце).

У форме назоўнага склону	У форме творнага склону	У форме меснага склону
тры сёмыя		
адзін		
паўгара		
дзве		
трыццаць		
пяцьдзясят		
сто		
дзвесце		
шэсцьсот		

60. Пастаўце прапанаваныя колькасныя лічэбнікі ў форме творнага склону і ўтварыце ад іх парадкавыя.

Колькасны лічэбнік	Форма творнага склону	Адпаведны парадкавы лічэбнік у пачатковай форме
восемдзясят		
дваццаць адзін		
сем		
сорак		
трыста		

61. Запішыце прапанаваныя займеннікі ў родным склоне, а таксама вызначыце іх разрад.

	Форма роднага склону	Разрад займенніка
мой		
нечы		
нішто		
той		
ты		
чыйсьці		

62. Устаўце ў таблицу патрэбныя формы займенніка, вызначыце разрад.

Разрад	Пачатковая форма	Адзіночны лік		
		Р. скл.	Д. скл.	М. скл.
<i>зваротны</i>				
	<i>свой</i>			
		<i>нікога</i>		
			<i>камусьці</i>	
				<i>самім</i>

63. У беларускай мове дапускаецца выкарыстанне варыянтных канчаткаў у некаторых склонавых формах назоўнікаў, прыметнікаў, займеннікаў жаночага роду: *рукой* – *рукою*, *прыгожай* – *прыгожаю*, *усёй* – *усяе*. Письменнік і мовавед Уладзімір Дубоўка ў 1927 годзе прапанаваў размежаваць ужыванне канчаткаў (ён назваў іх *кароткія* і *поўныя*) у такіх формах і сфармуляваў правіла, якое праілюстраваў наступнымі прыкладамі: *Беларускае Савецкае Сацыялістычнае Рэспублікі*; *беларускай* *абычайнасці*; *моцнаю* *рукой* *ахаліў* *стан*; *вялікай* *адлегласцю* і да т.п. Паспрабуйце сфармуляваць прыдуманас У. Дубоўкам правіла.

---

64. Пастаўце прапанаваныя дзесловы ў формах 2 асобы множнага ліку абвеснага і загаднага ладу.

Дзяслоў	Форма 2 асобы множнага ліку	
	Абвесны лад	Загадны лад
гультаяваць		
ляжаць		
пад'есці		
падпячы		
схамянуцца		
траціць		
узяць		

65. Устаўце ў табліцу патрэбныя формы дзеяслова.

Інфінітыў	Абвесны лад			Загадны лад
	2 ас. адз.л.	1 ас. мн.л.	2 ас. мн.л.	2 ас. адз.л.
<i>біцца</i>				
	<i>уеш</i>			
		<i>выдадзім</i>		
			<i>шырыце</i>	
				<i>нясі</i>

66. Вызначыце, якой часцінай мовы і якім членам сказа з'яўляюцца выдзеленыя ў народных выслоўях словы.

Выслоўе	Часціна мовы	Член сказа
Галодны кум і рэдзьку хрум .		
Датуль былі гулі , пакуль лапці абулі.		
Купіў бы сядло, ды грошай гало .		
Іншая рада горай як здрада.		
Няма такой крамы, дзе купляюць мамы .		

67. Прачытайце прымаўкі і загадкі. Ад дзеясловаў у дужках утварыце форму абвеснага ладу 3-й асобы адзіночнага ліку. Вызначыце, якой часцінай мовы і якім членам сказа з'яўляюцца выдзеленыя словы.

Выслоўе	Дзеяслоў	Член сказа	Часціна мовы
Дурань не (радзіцца), а сам знаходзіцца.			
Жывы жывога (есці) і ў вочы глядзіць.			
Іншы сон бы ў руку (даць).			
Стары і малы (падняць), а це-раз плот не перакіне.			
У цёмнай цямніцы (ткаць) пані спадніцы; ніхто не (выткаць) удзень , як яна ўначы.	1) 2)		

68. Вызначыце ў пададзеных назвах артыкулаў з беларускіх СМІ граматычныя асновы і ахарактарызуйце сказы (двухсастаўны – аднасастаўны (від аднасастаўнага)).

Сказ	Граматычная аснова	Характарыстыка сказа
1. “Іпэшнікі” аказаліся не гатовымі...		
2. Не стала вёскі за адзін дзень.		
3. На паштовых марках прыгоды Несцеркі, парасяці і іншых.		
4. Двухпавярховыя цягнікі пачалі курсіраваць па чыгунках Расіі.		
5. А суддзі хто?..		
6. “Пандэмію” спынілі на мяжы.		

69. Абазначце ў пададзеных назвах артыкулаў з беларускіх СМІ выказнікі і вызначыце іх від.

Сказ	Выказнік	Від выказніка
1. Рэстаратары нарэшце сталі да мяне прыслухоўвацца.		
2. Пол Макартні просіць вызваліць актывістаў Грэнпеасе.		
3. У Інданезіі тысячы чалавек эвакуіраваны з-за вывяржэння вулкана.		
4. Нават паўдзельнічаць у дзіцячым “Еўрабачанні” – ужо перамога.		
5. Пластычныя аперацыі будуць рабіць у Бабруйску.		

70. У папулярнай сацыяльнай сетцы існуе суполка Літ.бел. (“Літары па-беларуску”), на старонцы якой штодня з’яўляюцца фотаздымкі, падпісаньы афарыстычнымі выслоўямі. У пададзеных ніжэй сказах вызначыце граматычныя асновы. Ахарактарызуіце кожны сказ (двухсастаўны – аднасастаўны (від аднасастаўнага)).

Сказ	Граматычныя асновы	Характарыстыка сказа
Заўтрашнія праблемы будзем вырашаць заўтра.		
У кожнага сваё сонца.		

Сказ	Граматычныя асновы	Характарыстыка сказа
Не падай духам!		
Кожны хоць раз у жыцці павінен паспрабаваць стаць рок-зоркай.		
Некаторыя проста не могуць не раздражняць.		

71. Выправіце памылкі ў выслоўях, узятых са старонкі суполкі “Літары па-беларуску” адной папулярнай сацыяльнай сеткі. Вызначыце тып кожнага сказа (складаны (від складанага) – просты (двухсастаўны – аднасастаўны (від аднасастаўнага))).

Сказ	Адкарэктраваны сказ	Тып сказа
Не ўгадвайце людзям тое, што ўжо калісьці ім даравалі.		
Дай чалавеку тое, што ён хоча і ты пазбавіш яго сэнсу жыцця.		
Зачыняю вочы, вырастаюць крылы, і нясуць кудысьці ў блакіт.		
Людзі будзьце людзмі.		
Вы або гуляеце пад дажджом, або проста пад ім мокніце.		

72. Сярод прапанаваных сказаў адзначце тыя, што адпавядаюць пададзеным характарыстыкам (правільных адказаў можа быць больш за 1):

1. *Дапытлівыя розумы – краіне падтрымка.*
2. *У школы павінна быць душа.*
3. *У Беларусі створаны грамадскі аргкамітэт па кананізацыі Францыска Скарыны.*
4. *Дзевяцікласнікаў чакае знешні экзамен?*
5. *У краінах “тройкі” дыпламам давяраюць.*
6. *З гравітацыяй разабралася.*
7. *Дзіцячыя садкі “прапішучь” на першых паверхах новых жылых дамоў?*

8. У парках і скверах Мінска больш не будуць прыбіраць апалае лісце.
 9. Спроба пацярпела фіяска.
 10. Лепшаму настаўніку – прыз вучнёўскіх сімпатый.

Характарыстыка	№ сказа
Няпоўны сказ	
Няпэўна-асабовы сказ	
Сказ з састаўным дзеяслоўным выказнікам	
Сказ з састаўным іменным выказнікам	
Неразвіты сказ	

73. Прачытайце фрагмент ліста пісьменніка Яна Скрыгана. Сярод прапанаваных сказаў адзначце тыя, што адпавядаюць пададзеным характарыстыкам (правільных адказаў можа быць больш за 1):

1. Дарагі Іване! 2. Дзён колькі як збіраюся напісаць табе. 3. Каб падзякаваць за твая харошыя часіны, якія даў ты мне сваім раманам. 4. Даўно я не чытаў з такім жарам, любуючыся на тое, што створана табою. 5. Як хораша і ўдумна ўсё зроблена, як тонка, дасціпна і глыбока. 6. Які тонкі псіхалагічны рысунак. 7. А Ганна – гэта нешта непаўторнае і вельмі самабытнае. 8. Усё ўдалося табе, усё, мабыць, глыбока і даўно прадумана, гэта відно па самой фактуры. 9. Мне нават ішока падумаць, каб што-небудзь тут скарачаць.

Характарыстыка	№ сказа
Складаназалежны сказ з даданай азначальнай часткай	
Сказ з пабочнымі словамі	
Аднасастаўны пэўна-асабовы сказ	
Сказ з састаўным дзеяслоўным выказнікам	
Сказ з анафарай	

Хто з'яўляецца адрасатам ліста? _____

74. Вызначце від выказніка ў вершаваных радках Максіма Багдановіча. Назавіце вершы, з якіх узяты гэтыя цытаты.

Вершаваны радок	Від выказніка	Назва верша
<i>Кожную ночку на зорку дзівіцца Буду ў далёкім краю...</i>		
<i>Трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш...</i>		
<i>Твар травой аблытаны, нібы павуцінай...</i>		
<i>Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх борах, Свой век канчае ён у манастырскіх мурах.</i>		

75. Вызначыце сінтаксічную ролю інфінітываў у вершаваных радках Максіма Багдановіча. Назавіце вершы, з якіх узяты гэтыя цытаты.

Радкі Максіма Багдановіча	Сінтаксічная роля інфінітыва	Назва верша
<i>Не паняць таго ніколі, не раз- ведаць, не спазнаць.</i>		
<i>Яны, бяздольныя, узяты ткаць залатыя паясы.</i>		
<i>Здалее хваляў хор на вольны свет прабіцца.</i>		
<i>Вакол лятуць бары і гоні, Ў грудзях пачала кроў кіпець.</i>		

76. Удакладніце правіла пунктуацыі і праілюструйце яго прыкладам.

Правіла	Падкрэсліце правільны варыянт	Прыклад
Коска (ставіцца / не ставіцца) перад злучнікамі <i>і, ды, або, ці</i> ў складаназлучаных сказах з аднароднымі пыталымі ці клічнымі часткамі.	ставіцца / не ставіцца	
(Выдзяляюцца / не выдзяляюцца) коскамі фразеалагічныя выразы з фармальнай структурай даданага сказа.	выдзяляюцца / не выдзяляюцца	
(Працяжнік / двукроп’е) перад <i>і</i> ставіцца ў складаназлучаных сказах, калі першая частка з’яўляецца назывным сказам.	працяжнік / двукроп’е	
(Працяжнік / двукроп’е) ставіцца паміж часткамі бяззлучнікавага складанага сказа, калі другая частка выражае прамое пытанне.	працяжнік / двукроп’е	

77. Знак прыпынку “працяжнік” мае каля 20 значэнняў. Прывядзіце прыклады сказаў з 1) *эліптычным*, 2) *абагульняльным* і 3) *дыялагічным* працяжнікамі.

Працяжнік	Прыклад
эліптычны	

Працяжнік	Прыклад
абагульняльны	
дыялагічны	

78. У літаратурна-крытычным артыкуле “За тры гады” (1913) Максім Багдановіч даў характарыстыку беларускаму прыгожаму пісьменству. Запішыце фрагменты гэтага артыкула ў адпаведнасці з арфаграфічнымі, граматычнымі і пунктуацыйнымі нормамі сучаснай беларускай мовы. Здагадайцеся, якіх пісьменнікаў характарызаваў М. Багдановіч.

Фрагмент артыкула	Запіс у адпаведнасці з нормамі сучаснай беларускай мовы
А. Першае слова – аб <... > і яго вялікай кнізе вершоў “Шляхам жыцця”. З радасцю бачым, што талент развіваецца, з’яўляюцца новыя мэты, новыя спосабы творчасці, новыя формы і образы. Ня толькі нядоля нашай вёскі ды нацыянальныя справы цікавяць яго.	
Б. С таго, што было надрукавана у апошніе тры гады, асаблівую увагу звертаюць на сябе (апрыч дробных вершоў) вершы апавядання “Лесьнікова пасада”.	
В. <...> так сама дбаў аб развіцці верша, і даў колькі “нанізак” іх (цыклёў), новых або па тэмах або па форме. Сюды належаць вершы, напісаныя на кшталт народных песняў, або у стара-французскіх формах.	

У гэтым артыкуле гаворыцца пра А) _____,

Б) _____ і В) _____

79. Прачытайце твор Максіма Танка і запоўніце табліцу.

ЧЫТАЮЧЫ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Часта, з трывогаю,
Разгортваю папялішча песень,
Бо ў столькіх не знаходзіў
Ніводнай іскры.
Але на вогнішчы тваім –
Хоць над ім безліч прашумела
Лістападаў і дажджоў! –
Кладу свае далоні –
І адчуваю полымя жывое.
Угледзеўшыся – бачу яго *водсвет*,
Прыпаўшы вуснамі –
Апальваю іх да болю.

1. Назавіце від верша, выкарыстаны Максімам Танкам у дадзеным творы.	
2. Назавіце від першага аднастаўнага сказа ў вершы.	
3. Назавіце разрад першага займенніка, які сустракаецца ў вершы.	
4. Назавіце спосаб утварэння <i>выдзеленага</i> слова	
5. Назавіце сінтаксічную фігуру, выкарыстаную ў апошнім сказе з мэтай стварэння ўзвышанай экспрэсіўнай атмасферы.	

80. Прачытайце вершаваны твор Ніла Гілевіча і запоўніце табліцу.

Цераз зараснік інею ў ранішнім лесе
Прабіраецца сонца – ціхусенька так,
Затаіўшы дыханне: хаця б не атрэсці
Гэты цуд, што стварыў найвялікшы мастак.

І ўсё ж нейкую нітачку дзесь зачাপіла:
Скалыхнулася голка – пыл срэбны *куруць*...
Ну і ну! Нават дотыку промня хапіла,
Каб, парушыўшы чары, красу разбурыць!

1. Да якога літаратурнага роду адносіцца твор?	
2. Вызначыце вершаваны памер твора па першай строфе.	
3. Якой часцінай мовы з’яўляецца <u>падкрэсленае</u> слова?	
4. Запішыце вылучанае слова ў пачатковай форме.	
5. Выпішыце з першай строфы фразеалагізм і ўкажыце яго значэнне.	

81. Прачытайце твор “Думка” Янкі Сіпакова і запоўніце табліцу.

На штабель выносістых сосен
І тугацельх елак
Лесаруб прысеў адпачыць.
Электрапілу прысланіў да пня,
Зняў каску, пот рукавом
Сцёр са спатнелага твару
І ўдыхнуў на поўныя грудзі
Пах свежаспіленых дрэў.

Божа, о як яно пахне,
Дрэва, што зрэзана толькі што
Ніяк не надыхацца ім...

І раптам – нібы папярхнуўся,
І раптам – нібыта ўдар грому –
Думка працяла навывёт:
Каб дрэва вось гэтак пахла,
Трэба
Зарэзаць
Яго.

1. Да якога літаратурнага роду адносіцца твор?	
2. Назавіце від дадзенага верша, зыходзячы з асаблівасцей яго рытмічнай структуры.	
3. Які троп выкарыстоўваецца найчасцей у першай строфе?	
4. Які сродак мастацкай выразнасці вылучаны курсівам у апошняй строфе?	
5. Выпішыце выкарыстаны аўтарам у першым васьмірадкоўі фразеалагізм.	

82. Перад вамі запісаны ў форме праязічнага тэксту вершаваны твор паэтэсы Еўдакіі Лось. Расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку, запішыце яго ў форме верша, не забываючыся аб тым, што кожны радок верша пачынаецца з вялікай літары.

Запіс у форме праязічнага тэксту	Запіс у форме верша
<p>Калі вярнулася дамоў не здагадаўся ты ані якіх наслухалася слоў перажыла якія дні... На ростанях пад грукат зор сустрэўся той чыё імя хавала ў сэрцы з даўніх пор каб не трывожыцца дарма... І вось вітаюся з табой і не дазнаешся ані які я вытрымала бой з самой сабой у тых дні!</p>	

Укажыце від і зрабіце схемы ўсіх складаных сказаў у творы.

Нумар сказа	Від складанага сказа	Схема сказа

83. Перад вамі запісаны ў форме праязічнага тэксту фрагмент вершаванага твора Максіма Танка. Расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку, запішыце яго ў форме верша, не забываючыся аб тым, што кожны радок верша пачынаецца з вялікай літары.

Запіс у форме праявінага тэксту	Запіс у форме верша
<p><i>Яно маўчыць яно не можа і со- тай долі перадаць як выгляда- еш ты прыгожа як вочы зорамі гараць. Ты лепш пакліч мяне красуня хоць на хвілінку да сябе і мне не будзе гэтак сум- на і я дапамагу табе прыме- раць стужкі завушнічкі і пле- чы хусткай ахінуць і лакавыя чаравічкі перад “Лявоніхай” абуць.</i></p>	

Укажыце від і зрабіце схему ўсіх складаных сказаў у творы.

Нумар сказа	Від складанага сказа	Схема сказа

84. Устанавіце літаратурнае сваяцтва і запоўніце табліцу.

Персанаж 1	Персанаж 2	Кім персанаж 1 даводзіцца персанажу 2 (адказ запішыце ў Т. скл.)	Твор	Аўтар твора
Паўлінка	Сцяпан Крыніцкі			
Алесь Загорскі	Даніла Вежа-Загорскі			
Хведзька	Цімох Чар- нушка			
Тэля	Лаўрэнцій Кіпрыянавіч			

85. Успомніце вершаваныя творы, якія вы вывучалі на ўроках літаратуры, і запоўніце пустыя месцы ў тэблліцы.

Аўтар твора	Назва твора	Лексіка з твора (у пачатковай форме)
		шэлест, клёкат, тын
		чарот, зык, гімн
		доля, згадка, расстанне
		бохан, клямка, бяседа
		хіб, гонар, сажань

86. Назавіце творы беларускай літаратуры, назвы якіх адпавядаюць пададзеным схемам. Укажыце аўтараў названых твораў.

Схема назвы	Назва твора	Аўтар
Якасны прыметнік+назоўнік		
Адносны прыметнік+назоўнік		
Прыналежны прыметнік+назоўнік		
Назоўнік+злучнік+назоўнік		
Назоўнік+прыназоўнік+назоўнік		

87. Твітар (англ. Twitter) – сістэма, якая дазваляе карыстальнікам адпраўляць кароткія тэкставыя паведамленні да 140 графічных сімвалаў, якімі з’яўляюцца літары, апостраф, знакі прыпынку і прабелы паміж словамі. Напрыклад, у першым радку паэмы “Курган” (*Паміж пустак, балот беларускай зямлі,*) такіх сімвалаў 37.

Падлічыце, колькі поўных радкоў наступных вершаваных твораў могуць змясціцца ў адным твітараўскім паведамленні (лічыць трэба з першага радка верша). Укажыце аўтараў гэтых твораў.

Вершаваны твор	Колькі радкоў	Аўтары
Дзяржаўны гімн Рэспублікі Беларусь		

Вершаваны твор	Колькі радкоў	Аўтары
“Маёвая песня” (“Па-над белым пухам вішняў”)		
“Трэба дома бываць часцей”		
“Родная мова” (“З легендаў і казак...”)		

88. У 1959 г. была заснавана Літаратурная прэмія імя Якуба Коласа, якая прысуджаецца за праявіныя творы і працы ў галіне літаратуразнаўства і крытыкі. Хто з названых беларускіх літаратараў быў уганараваны гэтай прэміяй за ўказаныя творы?

Літаратары: Васіль Быкаў, Максім Гарэцкі, Уладзімір Караткевіч, Кандрат Крапіва, Алег Лойка, Максім Лужанін, Іван Мележ, Пімен Панчанка, Кузьма Чорны, Іван Шамякін.

Лаўрэат прэміі	За што ўганараваны
	за раман “Людзі на балоце”
	за кнігу “Колас расказвае пра сябе”
	за раман-эсэ “Француск Скарына, або Сонца маладзіковае”
	за аповесці “Воўчая зграя” і “Трэцяя ракета”
	за раман “Чорны замак Альшанскі”

89. У 1957 г. была заснавана Літаратурная прэмія імя Янкі Купалы – за лепшыя творы паэзіі і драматургіі. Хто з названых беларускіх літаратараў быў уганараваны гэтай прэміяй за ўказаныя творы?

Літаратары: Максім Багдановіч, Раіса Баравікова, Васіль Быкаў, Якуб Колае, Кандрат Крапіва, Мікола Мятліцкі, Алаіза Пашкевіч, Язэп Семяжон, Максім Танк, Іван Шамякін.

Лаўрэат прэміі	За што ўганараваны
	за зборнікі паэзіі “След бліскавіцы”, “Мой хлеб надзённы”
	за камедыю “Брама неўміручасці”
	за кнігу паэзіі “Люстэрка для самотнай”
	за пераклад паэмы М. Гусоўскага “Песня пра зубра”
	за кнігу вершаў “Бабчын: кніга жыцця”

90. Вызначыце, на якіх беларускіх майстроў слова ўказваюць змешчаныя ў табліцы факты.

Факт	Пісьменнік
1. Яго прозвішча супадае з назвай шырокага капелюша з палямі.	
2. Яму Рыгор Барадулін прысвяціў такія радкі: “Гэта ідэя стала яго найпершым маральным абавязкам перад Бацькаўшчынай, яго галоўным і недаступным клопатам, яго палымянай і светазорнай мэтай, дзеля дасягнення якой ён безразважна ахвяраваў спакойным і забяспечаным жыццём чалавека з двума вучонымі тытуламі доктара навук, не збаяўся беднасці і іншых неймаверных цяжкасцей і нягод...”.	
3. Яго псеўданім паходзіць ад сярэдневяковай назвы мусульманскага насельніцтва Пірэнейскага паўвострава і Паўночнай Афрыкі.	
4. Яму належаць словы “Без гістарычнага рамана, гістарычнай літаратуры ўвогуле не можа абудзіцца нацыя, бо няма нацыі без пачуцця гістарызму, без спакойнага гонару за сябе і проста самапавагі”.	
5. Яго імя носіць Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт.	

91. Пра якія творы беларускай літаратуры гаворыць літаратуразнаўца Пятро Васючэнка? Назавіце аўтара кожнага твора.

Выказванне Пятра Васючэнка	Твор	Аўтар
1. Гэту п'есу любяць усе – школьнікі, студэнты, працоўныя, пенсіянеры, госці сталіцы... Прычына не ў песнях, не ў скаках, не ў нацыянальным каларыце. Аўтар прыадчыніў у творы таямніцу беларускай душы і паказаў, што яна жаночая, актыўная, гарэзлівая, дзейсная, бы ў шэкспіраўскіх герань. Б'юцца ў пошуках беларускага брэнду... Нашто шукаць, калі ёсць ?		

Заканчэнне табліцы

Выказванне Пятра Васючэнкі	Твор	Аўтар
2. Героі густа насялілі не толькі свет школьных і студэнцкіх падручнікаў, але і плошчу імя іх стваральніка, і некалькі музеяў, і заказнік каля Мікалаеўшчыны. Увасобленыя ў дрэве персанажы паэмы блукаюць разам з грыбнікамі па стаўбцоўскіх лясах. Не біблейскую, а рэальную новую зямлю адкрыў сваімі тэкстамі для сотняў і тысячаў людзей аўтар паэмы.		
3. Ва ўсе часы, колькі існуюць беларусы з іх пантэзмам, з памяццю пра ледавікі і мора, што пялёскалася ў Палескай катлавіне, беларуская свядомасць будзе адгукацца на поклічы натуральных топасаў – лесу, возера, балота. А памяць пра Герадотава мора адгукнецца пачаткам _____: “Хаты былі на востраве”.		
4. Твор-загадка, значнасць якога таксама вымяраецца яго жывучасцю ў XXI стагоддзі. Сюжэтныя вытокі п’есы шэкспіраўскія. Гэта гісторыя пра палескіх Рамэа і Джульету.		
5. Легендарны час – гэта вельмі-вельмі даўно. У тых часы кахаў, пакутаваў ад здрады і помсціўся ўсяму свету Машэка, герой паданняў і паэмы _____.		

92. Вызначыце, каго з пісьменнікаў (магчыма, што абодвух) характарызуюць указаныя факты.

Факт	Якуб Колас	Янка Купала
Узор. Яго імем названы Нацыянальны акадэмічны драматычны тэатр у Віцебску	+	
Нарадзіўся ў 1882 годзе.		
Народны паэт БССР.		
Яго мемарыяльны музей знаходзіцца ў в. Ляўкі Аршанскага раёна.		
Яго сапраўднае прозвішча – Луцэвіч.		
Адзін з ягоных псеўданімаў – К. Альбуцкі.		

Заканчэнне табліцы

Факт	Якуб Колас	Янка Купала
Назва яго першага паэтычнага зборніка “Песні-жалыбы”.		
Фразеалагізмы <i>людзьмі звацца і дзве дзюркі ў носе і сканчылося</i> паходзяць з ягоных твораў.		
Яго імем названа літаратурная прэмія за стварэнне высокамастацкіх паэтычных і драматургічных твораў на беларускай мове.		
Баранкевіч і Хадыка – героі ягоных твораў.		
Паэма з’яўляецца адным з асноўных жанраў у яго творчасці.		

93. Вызначыце, каго з твораў (магчыма, што абодвух) характарызуюць указаныя факты.

Факт	Іван Мележ	Іван Шамякін
Узор. У гісторыю літаратуры ўвайшоў пад сваім сапраўдным імем.	+	+
Нарадзіўся ў 1921 годзе на Гомельшчыне.		
Народны пісьменнік БССР.		
Яго імем названы Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт.		
Ягоны твор натхніў П. Панчанку на напісанне такіх радкоў: <i>А на Палессі ўсё нядробна: Цяжкая спадчына вякоў, Цяжкія рукі хлебаробаў, Цяжкія сны палешукоў.</i>		
Пра чыю творчасць так выказаўся крытык А. Бельскі: “ <i>Проза не ўражвае сваім моўным багаццем: пісьменнік і не ставіць перад сабой такой задачы, справядліва мяркуючы, што мова і яе выяўленчыя магчымасці не самыя моцныя бок яго мастацкага таленту. Адна з галоўных мэтаў яго прозы – чытальнасць, займальнасць, папулярнасць, агульнаразумеласць</i> ”.		
Апейка, Дубадзел, Зубрыч – героі ягонай прозы.		
Назва аднаго з самых вядомых яго твораў адпавядае такой схеме: <i>назоўнік у Н. скл. + на + назоўнік у М. скл.</i>		
Цытата з яго ліста: “ <i>Усё ж мне хочацца сказаць, што мяне вельмі парадаваў і ўзрушыў Ваш ліст, які надрукавала “Літаратура і мастацтва”. Пасылаю Вам “Подых навалніцы”, які няхай будзе як рэчавы доказ таго, што я вельмі ўдзячны Вам</i> ”.		
Аўтар рамана “Злая зорка”, прысвечанага чарнобыльскай катастрофе.		

Факт	Іван Мележ	Іван Шамякін
У школьнай праграме прапануецца разгледзець такія аспекты яго твора: <i>“Сутыкненне праўды і дэмагогіі ў ацэнцы дзеяння падпольшчыкаў. Вобраз Зосі Савіч, яе жыццёвы лёс. Маладое пакаленне ў рамане. Сімволіка назвы твора”</i> .		

94. Прачытайце ўрыўкі з лістоў і дарчых надпісаў вядомых беларускіх пісьменнікаў. Назавіце аўтара кожнага ўрыўка.

Урывак	Аўтар
1. Разам з лістом пасылаю Вам у прэзент кніжку бацькі. Вы, здаецца, любіце рожныя “унікумы”; ну, дык гэта унікум і ёсць, бо надрукавана яна была ў невялічкім ліку экзэмпляраў і ў прадажу пушчана не была. <...>. На рэдакцыю “Н. н.” пасылаю паэмку “У вёсцы”, першую з адзела “Мадонны”.	
2. Вы пытаецеся, чаму ў мяне ўзнікла жаданне напісаць раман. Галоўнай прычынай была памяць пра подзей, сярод якіх я нарадзіўся, доўга жыў у маладыя гады; пра родныя мясціны, якія з гадамі сталі яшчэ даражэйшыя мне. Мне хацелася расказаць пра тое, як жылі, як гаравалі, як спадзяваліся родныя мне “людзі на балоце” на лепшую долю і як яны ішлі к гэтай долі па нялёгкіх дарогах жыцця.	
3. Гэта тое, што я напісаў і што ўлезла ў гэтыя вокладкі, але не ўсё, што я думаю, нашу ў сабе пра вайну, чалавека, Радзіму нашу, вялікую і меншую, нашу родную і бедную Ушачыну.	
4. Нядзеля. Сёння роўна 17 гадоў з таго дня, калі ў нас быў настаўніцкі з’езд у Мікалаеўшчыне. Учора вечарам чытаў “Дарэктар”, “Начаткі”, “Вечарамі”, “Воўк”, “Зіма ў Парэччы”, “На рэчцы”, “Каляды”. Чытанне “Начатак” перарывалася часта дружным смехам.	
5. Калі ласка, прышлі, Лёля, яшчэ матэрыялы да 1913 і 1914 гг. Іх, праўда, вельмі мала, але прышлі. Яны ўкладзены, здаецца, за 1913 г. да выпраўленага друку “У чым яго крыўда?”, а за 1914 г. да выпраўленых і друкаваных на машыны запісак “На імперыялістычнай вайне”.	

95. Рэмінісцэнцыяй у літаратуразнаўстве называецца наўмыснае ці міжвольнае ўзнаўленне пісьменнікам (найчасцей паэтам) вобразаў, асобных выказванняў ці рытміка-сінтаксічных канструкцый іншых аўтараў.

Знайдзіце рэмінісцэнцыі з беларускай літаратуры ў наступных паэтычных фрагментах сучасных пісьменнікаў. Укажыце творы, якія паслужылі асновай для рэмінісцэнцый, і іх аўтараў.

Фрагмент з рэмінісцэнцыяй	Твор – крыніца рэмінісцэнцыі	Аўтар
<i>... У якім Беларусь, за якую ішоў, Як да песні, якую няе Белавежа, На святлынь наваградскіх зажураных вежаў, На шум рэк, што змывалі варожую кроў</i> (В. Шніп).		
<i>І птушкі, і звары глядзяць свае віры... але прыемна, што б там ні казалі, заснуўшы на баку, прачнуцца ў цягніку... (А. Хадановіч).</i>		
<i>Жаба душыць мяне. Разам з ёю сяджу ў каляіне (А. Хадановіч).</i>		
<i>Хай Вам за дваццаць ці за сорок, Зямля ў нас ва ўсіх адна. Навошта звадкі і мана, Калі ўсе ляцім да зорак (А. Дэбіш).</i>		
<i>А хто гэта там ідзе, па вушы ў глыбокай багне... (А. Хадановіч).</i>		
<i>Ты плакаў, размаўляў з матуляю, Казаў: “Я да грудзей прытульваю І песню родную, і маці, Каб іх ніколі наш народ не страціў” (В. Шніп).</i>		

96. Перакладзіце фрагмент анатацыі на беларускую мову. Назавіце кнігу, пра якую ідзе гаворка, укажыце яе аўтара.

Эту книгу можно назвать энциклопедией белорусского народа, его фольклора и традиций. В весьма доступной и часто остроумной форме автор изображает верования жителей северной Беларуси. Истории, передаваемые из уст в уста, превратились в легенды и предания, которым свято верили, которым следовали. Пришедшие из стародавних времен рассказы были для автора историей этой земли, характера и чувств белорусов.

Назва кнігі	
Аўтар	

97. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Укажыце назву твора, пра які ідзе гаворка, і яго аўтара.

Пьеса была написана почти полвека назад, в те времена, когда мир только начинал превращаться в большое реалити-шоу; и тогда казалось, что эти процессы вполне можно предотвратить. Главный герой свою философию черпает из книг, но суть неизменна: знание само по себе еще не есть благо. В судьбе отдельно взятой семьи сконцентрирована жизнь целого мира, где семья – лишь кривое зеркало, в котором отражаются шестидесятые и, безусловно, – современные нам 2000-е.

Назва кнігі	
Аўтар	

98. Перакладзіце прапанаваны тэкст на беларускую мову, уставиўшы на месца пропускі патрэбную інфармацыю.

Владзімир Короткевіч (26 ноября 1930 – 25 июля 1984) – одна из наиболее ярких фигур в белорусской литературе XX столетия. Стал первым белорусским писателем, обратившимся к жанру исторического детектива.

Творчество В. Короткевича отличается романтической направленностью, патриотичным пафосом и гуманистическим звучанием. Писатель существенно обогатил литературу в тематическом и жанровом отношении, наполнил её интеллектуальным и философским содержанием. Наиболее известны такие произведения автора, как повести « _____ короля Стаха», «Седая легенда», эссе «Земля _____».

---

99. Назавіце мастацкі твор, што паслужыў асновай кінафільма, пра які расказваецца ў артыкуле. Укажыце аўтара літаратурнага твора і назавіце 5 персанажаў, якія дзейнічаюць у ім.

Класік беларускага кіно рэжысёр Уладзімір Корш-Саблін практычна перанёс на кінастужку адзін з самых папулярных спектакляў Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы і такім чынам захаваў для нашчадкаў магчымасць убачыць работу цэлай пляяды выбітных беларускіх артыстаў. П'еса была напісана ў 1939 годзе і для свайго часу лічылася смелай. Аўтар паказваў, што нават у навуковым асяроддзі далёка не ўсё вырашае талент ды адукаванасць. З тых часоў прайшло шмат разнастайных падзей, але п'еса, на жаль, актуальная і сёння.

Твор, які паслужыў асновай экранізацыі	
Аўтар твора	
5 персанажаў літаратурнага твора	1. 2. 3. 4. 5.

100. Назавіце мастацкі твор, што паслужыў асновай кінафільма, пра які расказвае яго рэжысёр Валерый Рубінчык. Укажыце аўтара літаратурнага твора і назавіце 5 персанажаў, якія дзейнічаюць у ім.

“Гэта іншы асказ, ланцужок сноў, дзе зашыфравана тагачасная рэчаіснасць. У пісьменніка ўсё прыхавана дэтэктыўным сюжэтам. У фільме гэтай маскіроўцы надаецца менш увагі.

Доўгі час шукаў рэжысёрскі “ключ”. Неяк разглядаў альбом з рэпрадукцыямі Барысава-Мусатава. Ubачыў адлюстраванне сядзібы, жанчыны ў доўгай сукенцы. Назва карціны – “Зданы”. Тут я пляснуў рукамі. Пайшоў, паглядзеў карціну ў галерэі: так, пейзаж, сядзіба, жанчына... I раптам стала лёгка. Я ўбачыў гераіню ў двары, на лясвіцы, у інтэр’ерах. Калі напрамак зразумеды, у пэўны момант узнікае зрокавы вобраз карціны...”

Твор, які паслужыў асновай экранізацыі	
Аўтар твора	
5 персанажаў літаратурнага твора	1. 2. 3. 4. 5.

ДАВЕДКІ

1. Гук [с] сустракаецца найчасцей – 3 разы (у словах Брэст, Віцебск, Мінск). Гукі [р], [к], [г], [л’], [м’], [н] сустракаюцца двойчы, астатнія зычныя – адзін раз.

2.

Слова па-руску	Слова па-беларуску	Якімі гукамі адрозніваюцца
дробь	дроб	[п’]–[п]
жёлудь	жолуд	[т’]–[т]
йог	ёг	[к]–[х]
крем	крэм	[р’]–[р]
кровь	кроў	[ф’]–[ф]
лампа	лямпа	[л]–[л’]
медь	медзь	[т’]–[ц’]
орех	арэх	[р’]–[р]
пиджак	пінжак	[д]–[н]
пирог	пірог	[к]–[х]
плот	плыт	[о]–[ы]
подпись	подпіс	[с’]–[с]
пробег	прабег	[к]–[х]
репа	рэпа	[р’]–[р]
сдача	здача	[ч’]–[ч]
улов	улоў	[ф]–[ф’]
шёлк	шоўк	[л]–[л’]
шея	шыя	[э]–[ы]
юмор	гумар	[й’]–[г]

3.

Словы з націскам у корані	Словы з націскным суфіксам
<i>дачы́ста, зарáней, нікуды́</i>	<i>даясна́, задарма́, зрання́, крыху́, увауши́ў</i>

4.

[в’эрас’н’овай’а пал’ітра]	“Вераснёвая палітра”
[в’ал’ікай’а бардрыбалка]	“Вялікая бард-рыбалка”
[дрыб’інск’ій’а таршк’і]	“Дрыбінскія таржкі”
[й’азыл’скай’а дз’ас’атка]	“Языльская дзясятка”
[на́ш гру́нвальт]	“Наш Грунвальд”
[спáччына стаго́ддз’аў]	“Спадчына стагоддзяў”

5. Расійскі пісьменнік (дарэчы, ураджэнец Магілёўшчыны) і мецэнат Валерый Казакоў часта прыязджае ў Беларусь на Дзень пісьменства, таму сёлета ён адзначыў:

– Вельмі прыемна, што свята вандруе з аднаго месца ў іншае ды ўваскрашае культуру маленькіх беларускіх гарадоў.

Заўвага: дапускаецца варыянтнае пунктуацыйнае афармленне прастай мовы і ўстаўной канструкцыі.

6. Правіла, сфармуляванае У. Дубоўкам, гучала так: “Калі пачатковае націскное «о» з прыдыханнем <прыстаўным> «в» траціць свой націск, дык прыдыханне ўжываецца толькі ў тых выпадках, калі папярэдняе слова мае адкрыты канчатак. Напрыклад: *вялікія вазёры, на вялікіх азёрах; ночкаю васенняю, спраўляў асяніны* і да г.п.”.

7. Правіла, сфармуляванае У. Дубоўкам, гучала так: “Калі пасля «у» на пачатку слова ідуць два (ці больш) зычных гукі, павінна пакідацца на пісьме «у» складовае (*адна установа, хмара ускрыла*); калі пасля «у» на пачатку слова ідзе адзін зычны, – павінна ўжывацца («ў» нескладовае (*павінна ўжывацца*))”.

8.

	Адказ	Схема гучнасці
1	<i>дылогія</i>	2-4-3-4-2-4-3-4
2	<i>Полацк</i>	1-4-3-4-1-1
3	<i>“Паўлінка”</i>	1-4-3-3-4-3-1-4
4	<i>сінегдаха</i>	1-4-3-4-2-2-4-1-4
5	<i>завязка</i>	2-4-3-4-1-1-4
6	<i>метанімія</i>	3-4-1-4-3-4-3-4-3-4
7	<i>ямб</i>	3-4-3-1
8	<i>маналог</i>	3-4-3-4-3-4-1
9	<i>“Вянок”</i>	3-4-3-4-1
10	<i>эсэ</i>	4-1-4
11	<i>метафара</i>	3-4-1-4-1-4-3-4
12	<i>эпілог</i>	4-1-4-3-4-1
13	<i>Нясвіж</i>	3-4-1-3-4-1
14	<i>жыцце</i>	2-4-1-4-3-4
15	<i>эпізод</i>	4-1-4-2-4-1

9.

Квета – кветаножка, кветаносны (частка мае адносіны да кветкі – органа размнажэння ў раслін),

кветка- – кветкавод, кветкаводства (частка мае дачыненне да кветкі – травяністай расліны),

усё- – усёабдымны, усёдаравальны (частка адпавядае па значэнні займенніку *ўсё* і паказвае, што дзеянне і ўласцівасць, выражаныя другой часткай слова, пашыраюцца на *ўсё*),

усе- – усебаковы, усебеларускі (частка абазначае паўнату якасці, выражаную другой часткай слова, адпавядае па значэнні займенніку *ўвесь* (*уся*), *усе*),

радыё- радыёхвала, радыёкропка (частка слова ў значэнні – які мае дачыненне да радыё),

радые- – радыеактыўны, радыелячэнне (частка слова ў значэнні – які мае адносіны да радыю, радыяцыі),

святла- – святлафор, святлатэхніка (частка ў значэнні – які мае адносіны да святла; інтэрфікс *a* пішацца ў словах, калі націск у другой частцы складанага слова прыпадае на першы склад),

светла- – светлавалосы, светла-сіні (частка ў значэнні – які мае адносіны да прыметніка *светлы*),

лёда- – лёдадрабільны, лёдаўтварэнне,

леда- – ледакол, ледасховішча (выбар галоснай у частцы *лёда-/леда-* залежыць ад месца націску ў другой частцы складанага слова)

10.

Значэнне	Прыслоўе
‘у розныя бакі’	<i>ураcssыпную</i>
‘у шахцёраў: з шахты на паверхню зямлі’	<i>на-гара</i>
‘на адзін бок, на адно вуха (аб манеры насіць галаўны ўбор)’	<i>набакір</i>
‘у гэты час, момант; дакладна, у самы раз’	<i>якраз</i>
‘у картачных гульнях: на ўсе грошы’	<i>па-банку</i>
‘без сведак; у адзіночку’	<i>сам-насам</i>
‘не ўтойваючы сродкаў і прыёмаў’	<i>у адкрытую</i>
‘расшпіліўшыся, расхінуўшы краі вопраткі’	<i>наросхрыст</i>

11.

1. У *лістападзе* гола ў садзе.
2. *Красавік* сушыць, нічога з зямлі не рушыць.
3. *Студзень* зямлю студзіць.
4. *Люты* наробиць плюты.
5. *Сакавік* часамі снегам сее, а часамі сонцам грэе.
6. *Снежань* зямлю грудзіць, хагы студзіць.

7. *Май* – жывёлу ў поле пхай.
8. *Ліпень* пякучы, але даручы.
9. *Чэрвень* не гуляе – ураджай люляе.
10. *Кастрычнік* ні калёс, ні палоз не любіць.
11. Кожная хата ў *жніўні* багата.
12. Як настаў *верасень*, дык туман кожны дзень.

12.

Назоўнікі з фіналлю <i>-арня (-ярня)</i>
сячкарня
кнігарня
друкарня
малатарня
персіярня
шасцярня

13.

Назоўнікі з фіналлю <i>-іва (-ыва)</i>
каліва
покрыва
печыва
зарыва
паліва
крэсіва

14.

Назоўнікі з фіналлю <i>-іна (-ына)</i>
садавіна
мешкавіна
ялавічына
смажаніна
прасціна
дзядзіна
бярэзіна

15.

Словы на рускай мове	Беларускія адпаведнікі
біограф	жыццяпісец
журналіст	часопісец
каламбуріст	жартаслоўца
корректор	выпраўшчык

Словы на рускай мове	Беларускія адпаведнікі
корреспондент	дапішчык
оптимист	светлагляднік
пасквильянт	брахняпісец
пессимист	смутнаглядца
полемист	спрэчкапісец
скептик	сумнявальнік

16.

1. Вісус – ‘свавольнік, гарэза, распуснік’.
2. Гумор – ‘добры, душэўны настрой’.
3. Кіношнік – ‘работнік кінематаграфіі’.
4. Швачка – ‘жанчына, якая прафесійна займаецца шыццём’.
5. Шырыць – ‘рабіць больш шырокім, павялічваць, развіваць’.
6. Эфектыўны – ‘дзейсны, выніковы’.

17.

Бык¹ – ‘самец буйной рагатай жывёлы’.

Бык² – ‘апора маста’.

Журавель¹ – ‘вялікая балотная птушка’.

Журавель² – ‘прыстасаванне пры калодзежы для даставання вады’.

Рубель¹ – ‘грашовая адзінка ў некаторых краінах’.

Рубель² – ‘гоўстая жэрдка, якой уціскаюць на возе сена, салому і пад’.

Таран¹ – ‘прамысловая рыба сямейства карпавых’.

Таран² – ‘прылада для разбівання сцен; выступ у насавай частцы судна; прамы ўдар самалёта, танка, карабля; прарыў фронту’.

Рог¹ – ‘касцісты выраст у некаторых жывёл; музычны інструмент у выглядзе трубы з расшыраным канцом; полі рог жывёлы, які выкарыстоўваецца для піцця’.

Рог² – ‘месца, дзе сыходзяцца, перасякаюцца два прадметы ці два бакі чаго-небудзь’.

18.

Першы снег над мястэчкам,

І мерзнуць званы на званіцы;

І ў маленькі маёнтак з’язджаецца шляхта на балю.

І глядзяць з-пад рукі на паненак здаля маладзіцы –

Люд мясцовы, загадкавы, просты, як белы паркаль.

19.

Павучынай восені дазор,
 Ветрык заблудзіўся ў **пазалоце**...
 І здаецца: аж ад самых зор
 Падняліся павучкі ў палёце.
 Мы сядзім, **малеча**, на страсе,
 Заміраем: тут іх будзе **фініш**.
 Ды нясе **ўдалеч** іх, нясе
 Тонкае, як **кужаль**, павуцінне.

20.

Як застаюся я **сам-насам**,
 Раптоўна з далечы тае
 Жыццё, праверанае часам,
Увачавідкі паўстае.
 І да **драбніцы** самай бачу,
 Нібыта **лоўж** разварушыў,
 Што мог пражыць яго **іначай**,
 Аднак пражыў так, як пражыў.

21.

колер, бляск	бела-калючы, сонечны, чыста вымыты, іржавы
гушчыня, хуткасць падзення	лёгкі, спорны, заложны
уражанне, псіхалагічнае ўспрыняцце	маўклівы, абрыдлы, лагодны

22. АДКАЗ: А1 Б5 В3 Г2 Д6.

23. АДКАЗ: А1 Б5 В4 Г3 Д2.

24.

Фразеалагізм	Значэнне
вырваць з коранем	'поўнасю, канчаткова знішчыць'
глядзець у корань	'унікаць у сутнасць чаго-небудзь'
засыхаць на корані	'паступова пагаршаючыся, даходзіць да заняпаду'
пускаць карані	'трывала асталеўвацца; набіраць сілу'
секчы пад корань	'канчаткова падрываць, наносіць непяпраўную шкоду'

25.

Фразеалагізм	Значэнне
з міру на нітцы	'патроху'
на жывую нітку	'нетрывала, нядбайна'
чырвонай ніткай	'выразна, ярка'
як нітка за іголкай	'неадлучна'
да апошняй ніткі	'начыста'

Фразеалагізм, які не трапіў у табліцу

Фразеалагізм	Значэнне
шыта белымі ніткамі	'няўмела, няўдала схавана што-небудзь; няўмела схаваны, скрыты'

26.

Фразеалагізм	Назвы літар	Значэнне
ні на і	ні на ёту	'ніколькі, зусім (не саступаць і пад.)'
ад а да о	ад альфы да амегі	'ад пачатку да канца; цалкам'
на ъ	на яць	'выдатна, цудоўна'
прапісаць ѵ	прапісаць іжыцу	'правучыць, пакараць каго-небудзь'
з а	з азоў	'з самага пачатку, з простага, элементарнага'

27.

Фразеалагізм
ад расы да расы (або ад зары да зары)
ад коркі да коркі (або ад дошкі да дошкі)
ад званка да званка
ад краю да краю

28.

Кампанент	Фразеалагізм	Сінанімічныя фразеалагізмы
выціскаць...	выціскаць слязу (слёзы)	разводзіць сырасць
глядзець...	глядзець у рот	ператварыцца ў слых
распускаць...	распускаць рукі	лічыць рэбры
рваць...	рваць кіпці	даваць драла
рваць...	рваць на сабе валасы	пасыпаць галаву попелам

29.

Кампанент	Фразеалагізм	Значэнне фразеалагізма
лёгка на...	лёгка на руку	'удачлівы пры пачынаннях чаго-небудзь'
лёгка на...	лёгка на ўспамін (на паміне)	'прыходзіць якраз тады, калі пра яго гавораць, думаюць, успамінаюць'

Заканчэнне табліцы

Кампанент	Фразеалагізм	Значэнне фразеалагізма
лёгка на...	<i>лёгка на язык</i>	‘схільны да балбатлівасці, залішне гаваркі’
лёгка на...	<i>лёгка на пад’ём</i>	‘ахвотна можа пайсці, паехаць куды-небудзь; ахвотна прымаецца, бярэцца за што-небудзь’
лёгка на...	<i>лёгка на слова</i>	‘схільны да абяцанняў’
лёгка на...	<i>лёгка на нагу</i>	‘можа хадзіць без стомы доўга і хутка’

30.

Кампанент	Фразеалагізм	Сінанімічны фразеалагізм
...месца	<i>пустое месца</i>	нуль без палачкі
...месца	<i>ні з месца</i>	ні кроку
...месца	<i>агульнае месца</i>	прапісная ісціна
...месца	<i>слабае месца, вузкае месца, <самае> балючае месца</i>	ахілесавы пяты
з месца...	<i>з месца ў кар’ер</i>	доўга не думаючы

31.

Фразеалагізмы		Значэнне фразеалагізма
не <u>409,5 грама</u> ізюму	не фунт ізюму	‘не дробязь, не пусцяковіна’
ні <u>17,78 сантыметра</u> (не ўступіць, не аддаць)	ні пядзі (не аддаць)	‘ніколькі, нават самай малой часткі (звычайна пра зямлю)’
як (быццам) <u>71,12 сантыметра</u> праглынуў	як (быццам) аршын праглынуў	‘ненатуральна прама стаіць ці сядзіць’
ні за <u>0,5 капейкі</u>	ні за грош	‘зусім дарэмна (прапасці загінуць)’
з’есці <u>16,38 кілаграма</u> солі	з’есці пуд солі	‘пражыць доўгі час разам, сябраваць’

32. 1) залаганыя рукі,
 2) паціраць рукі
 3) у адны рукі,
 4) рукі не даходзяць,
 5) умываць рукі.

33. 1) вочы на мокрым месцы,
 2) (толькі) адны вочы засталіся,
 3) за прыгожыя вочы,
 4) глядзець праўдзе ў вочы,
 5) рабіць вялікія вочы.

34. 1) глядзець у корань,
 2) глядзець са сваёй званіцы,
 3) глядзець зверху ўніз,
 4) глядзець праз ружовыя акуллары,
 5) глядзець скрозь (праз) пальцы.

35. 1. Біць у нос – ‘востра, рэзка пахнуць, выклікаючы адмоўную рэакцыю’.

2. Біць у званы – ‘настойліва звяртаць увагу на небяспеку’.

3. Браць у палон – ‘прывабліваючы, падпарадкоўваць свайму ўплыву, зачароўваць’.

4. Даць цягу – ‘кінуцца наўцёкі’.

5. Ісці на свой хлеб – ‘пачынаць жыць самастойна, зарабляючы на сябе’.

36.

Прыказка
1. Добраму чалавечку добра і ў запечку.
2. Дзе нарадзіўся, там і прыгадзіўся.
3. З ваўкамі жыць – па-воўчы (па-ваўчынаму, па-воўчаму) выць.
4. На чужыне і камар загіне.
5. Кожнай сястрыцы па завушніцы.
6. Дома і салома ядома.
7. Калі (як) топішся, дык (то) за брытву (саломку) схопішся.
8. Не ў службу, а ў дружбу.
9. На чужой старонцы рад сваёй варонцы.
10. Гаспадарку весці – не лапці плесці.
11. Загляне сонца <i>у</i> наша аконца.
12. <i>І</i> сам не гам і другому не дам.
13. На табе, божа (нябожа), што нам (мне) нягожа.
14. На чужы каравай рота (рот) не разяўляй.
15. Над сіратаю Бог з калітою.

37.

1. – Ты не замужам? Чаму?

– Гора маё чубагае: ніхто мяне не сватае (*адказ дзяўчыны, часцей жартуюны, дасціпны, на пытанне, чаму яна не выходзіць замуж*).

2. – Паўтарыце, што вы казалі.

– Глухім два разы ў касцёле не звоняць (*пры нежаданні паўтараць кажучы у адказ на просьбу паўтарыць сказанае*).

3. – Як жывяце?

– Жывём, хлеб жуём.

4. – Падумай пра тое, што я сказаў табе.

– Няхай конь думае: у яго галава вялікая (кажуць жартаўліва ці іранічна ў адказ таму, хто раіць падумаць пра што-небудзь).

5. – Вось каб я там быў...

– Каб ды кабы, дык у роце б раслі грыбы (ужываецца жартоўна або іранічна як рэакцыя на слова “каб”, ужытае суразмоўнікам у канструкцыі з умоўным ці мэтавым значэннем).

6. – Здаецца, у нас будзе новае начальства.

– Калі здаецца, дык трэба хрысціцца (ужываецца як іранічная рэакцыя на слова “здаецца” (“здалося”) у папярэднім выказванні).

38. Аб'інець ([й'ін']), вадзяны ([вадз']), ваенны ([вай']), гаёчак ([гай']).

39.

Слова	Корань у транскрыпцыі
аржаны	[-арж-]
выезд	[-й'эст-]
вымаўленне	[-маўл'-]
гераічны	[-г'эрай'-]
даваенны	[-вай'-]
даязджаць	[-й'аждж-]
замігнець	[-міх-]
засцерагчы	[-с'ц'эрах-]
іней	[-й'ін'-]
іржавець	[-ірж-]
існасьць	[-й'існ-]
кар'ерыст	[-кары'эр-]
міжраддзе	[-радз'-]
наскрозь	[-скрос'-]
неўзабаве	[-бав'-]
нявесцін	[-н'ав'эс'ц'-]
падарожжа	[-дарожж-]
падзея	[-дз'эй'-]
падкладка	[-клат-]
памочнік	[-памоч-]

Заўвага: падоўжаныя гукі могуць быць абазначаныя з дапамогай надрэдкавай рыскі.

40.

Словы-амонімы	Корань слова
абурыць ¹ (<i>разваліць</i>)	-бур-
абурыць ² (<i>выклікаць незадавальненне</i>)	-абур-
далажыць ¹ (<i>зрабіць даклад</i>)	-далаж-
далажыць ² (<i>прыбавіць</i>)	-лаж-
загадваць ¹ (<i>загадка</i>)	-гад-
загадваць ² (<i>загад</i>)	-загад-
замінаць ¹ (<i>замяць</i>)	-мін-
замінаць ² (<i>перашкаджаць</i>)	-замін-
запрадаць ¹ (<i>прадаць</i>)	-прада-
запрадаць ² (<i>прасці</i>)	-прад-
заставіць ¹ (<i>ставіць</i>)	-став-
заставіць ² (<i>прымусіць</i>)	-застав-
ікаць ¹ (<i>ікаўка</i>)	-ік-
ікаць ² (<i>вымаўляць гук [i] на месцы іншых галосных</i>)	-і-
напрасоўваць ¹ (<i>прасаваць</i>)	-прас-
напрасоўваць ² (<i>прасунуць</i>)	-соў-
нарываць ¹ (<i>нарваць</i>)	-рыв-
нарываць ² (<i>нарыць</i>)	-ры-
пакаваць ¹ (<i>каваць</i>)	-кав-
пакаваць ² (<i>пакунак</i>)	-пак-
прычыняць ¹ (<i>прычына</i>)	-прычын-
прычыняць ² (<i>адчыніць</i>)	-чын-
развіць ¹ (<i>пашырыць</i>)	-разві-
развіць ² (<i>расправіць што-небудзь</i>)	-ві-

41.

Слова з марфемнага слоўніка	Інфармацыя пасля слова
вы-да-нн-е	дачка на выданні
выда-нн-е	выдавецтва
лас-к-а	звярок
ласк-а	ласкава
на-рад-о-□	абнова
нарад-□	міліцыя
неда-каз-а-н-асць-□	недагаварыць
не-даказ-а-н-асць-□	даказ
ніз-к-а	прыслоўе
ніз-к-а	назоўнік
рэз-к-а	назоўнік
рэзк-а	прыслоўе
сот-ы	назоўнік
сот-о-ы	лічэбнік

42.

Слова	Марфема, у якую ўваходзіць а
адняць	<i>прыстаўка</i>
амшарына	<i>корань</i>
басанож	<i>злучальны галосны (інтэрфікс)</i>
звяртаўся	<i>суфікс</i>
звярнуцца	<i>постфікс</i>
кагосьці	<i>канчатак</i>
падахвоціць	<i>корань</i>
прыбраць	<i>суфікс</i>
трымастамі	<i>канчатак</i>
фіяска	<i>корань</i>

43.

Слова	Марфема, у якую ўваходзіць і
вадзіцель	<i>суфікс</i>
запрасіць	<i>суфікс</i>
зробіць	<i>канчатак</i>
імпарт	<i>прыстаўка (параўн. экс-парт)</i>
іржавы	<i>корань</i>
кім-небудзь	<i>канчатак</i>
лэдзі	<i>корань</i>
пяцісот	<i>канчатак</i>
хтосьці	<i>постфікс</i>
шасцідзёнка	<i>злучальны галосны (інтэрфікс)</i>

44.

Слова	Марфема, у якую ўваходзіць у
дадому	<i>суфікс</i>
двукроп'е	<i>злучальны галосны (інтэрфікс)</i>
двухсот	<i>канчатак</i>
(яны) дзьмуць	<i>канчатак</i>
камусьці	<i>канчатак</i>
разуты	<i>корань</i>
ударыць	<i>корань</i>
усход (дзеянне)	<i>прыстаўка</i>
усход (кірунак свету)	<i>корань</i>
фрау	<i>корань</i>

45.

беспрацоўны (<i>назоўнік</i>)	←	беспрацоўны (<i>прыметнік</i>)
блакіт	→	блакітны

вялікі	→	веліч
даяр	→	даярка
дыктант	←	дыктаваць
жняя	→	жняяр
зялёны	→	зелень
імжа	←	імжыць
мурза	←	мурзаты
свяжэць	←	свежы

46.

Слова	Памяншальная форма
гусь	гуска
камень	каменьчык
капыт	капыток
лета	лецейка (лепечка)
песня	песенька
пісьмо	пісямка (пісямцо)
сэрца	сэрцайка
шынель	шынялёк

47.

Слова з верша	Утваральная аснова	Спосаб словаўтварэння
<i>жыццядайнасць</i>	<i>жыццядайн-(ы)</i>	<i>суфіксальны</i>
<i>учырванець</i>	<i>чырване-(ць)</i>	<i>прыставачны</i>
<i>тугацелы</i>	<i>туг-(ое) цел-(а)</i>	<i>складанне асноў з (нулявой) суфіксацыяй</i>
<i>закрылле</i>	<i>крыл-(о)</i>	<i>прыставачна-суфіксальны (нулявая суфіксацыя)</i>
<i>шматкалёрніца</i>	<i>шматкалёрн-(ы)</i>	<i>суфіксальны</i>

48. 1. Янчыха. 2. Краўцэвічанка. 3. Сянкевічыху.

49.

Прыслоўе	Утваральная аснова	Утваральны сродак	Спосаб утварэння
<i>наяве</i>	яв-а	на-, -е-	прыставачна-суфіксальны
<i>удвух</i>	дв-а	у-, -ух-	прыставачна-суфіксальны
<i>хіжа</i>	хіж-ы	-а-	суфіксальны
<i>як-небудзь</i>	як	-небудзь	постфіксальны
<i>ледзь-ледзь</i>	ледзь	–	словаскладанне (паўтор слова)
<i>задужа</i>	дужа	за-	прыставачны

Заканчэнне табліцы

Прыслоўе	Утваральная аснова	Утваральны сродак	Спосаб утварэння
<i>зухавата</i>	зухават-ы	-а-	суфіксальны
<i>увушышу</i>	вух-а	у-, -у-	прыставачна-суфіксальны

50.

Прыслоўе	Значэнне прыслоўя
учацвярых	‘колькасцю ў 4 асобы (рознага полу)’
удвая <i>або</i> удвайне	‘у 2 разы’
удзвюх	‘у колькасці 2 жанчын’
утрох	‘у колькасці 3 чалавек (толькі пра мужчын ці толькі пра жанчын)’
па-трэцяе	‘у 3-юю чаргу’
увасьмёх	‘у колькасці 8 чалавек (толькі пра мужчын ці толькі пра жанчын)’

51. 1) моц,
 2) ручай,
 3) цыкорыя,
 4) глазура,
 5) крысо (‘пала’),
 6) шво,
 7) арэлі,
 8) акно,
 9) вольха,
 10) прасціна.

52.

Н. скл.	М. скл	Н. скл.	М. скл.
дзеўка	<i>дзеўцы</i>	хлапчаныя	<i>хлапчаныці</i>
дзявуля	<i>дзявулі</i>	хлапчо	<i>хлапчаці</i>
дзявуха	<i>дзявусе</i>	хлапчук	<i>хлапчуку</i>
дзяўчо	<i>дзяўчаці</i>	хлапчына	<i>хлапчыне</i>
дзяўчына	<i>дзяўчыне</i>	хлопец	<i>хлопу</i>

53.

Форма адзіночнага ліку	Памяншальная форма	Форма, якая спалучаецца з лічэбнікамі 2, 3, 4	Форма множнага ліку	
			Н. скл.	Р. скл.
<i>поле</i>	полечка	полі	палі	палёў
страха	<i>стрэшка</i>	страхі	стрэхі	стрэх

Заканчэнне табліцы

Форма адзіночнага ліку	Памяншальная форма	Форма, якая спалучаецца з лічэбнікамі 2, 3, 4	Форма множнага ліку	
			Н. скл.	Р. скл.
дно	донца (днечка)	дны	дны	дноў
конь	конік	кані	коні	коней
шчака	шчочка	шчакі	шчокі	шчок

54.

Назоўнік	Асноўнае лексічнае значэнне	Форма роднага склону адз. ліку	Форма меснага склону адз. ліку
лад	клавіша, клапан музычнага інструмента	лада	ладзе
лад	уклад жыцця; сістэма, склад мовы	ладу	ладзе
пасол	асоба	пасла	пасле
пасол	дзеянне	пасолу	пасоле
тэнар	голос	тэнару	тэнары
тэнар	спявак	тэнара	тэнару
урок	вучэбны час, вучэбнае заданне	урока	уроку
урок	хвароба, няшчасце, выкліканыя благім вокам	уроку	уроку
кіпарыс	дрэва	кіпарыса	кіпарысе
кіпарыс	драўніна	кіпарысу	кіпарысе
леў	грашовая адзінка	лева	леве
леў	жывёла	ільва або льва	ільве або льве
строй	камплект адзення	строю	строі
строй	шарэнга людзей; аб'яднанне людзей	строю	страі

55.

I	1) пейзажу
	2) пейзажа
II	1) гардэроба
	2) гардэробу
III	1) закону
	2) закона
IV	1) лому
	2) лома
V	1) курса
	2) курсу

56.

I	1) на пасту
	2) у поспе
II	1) на рагу
	2) на розе
III	1) у двары
	2) на дварэ
IV	1) пры Брылю
	2) у брылі
V	1) на хаду
	2) у ходзе

57.

У форме назоўнага склону множнага ліку	У спалучэнні з лічэбнікамі <i>два (дзе), тры, чатыры</i>
вокны	акны
вочы	вокі
вушы	вухі
вёдры	вядры
дзясны	дзясны
кольцы	кальцы
лёзы	лязы
рэбры	рабры
рашоты	рэшаты
сёлы	сялы

58.

Характарыстыка	№ сказа
Прыметнік у форме вышэйшай ступені параўнання	3, 7
Прыметнік у кароткай форме	1, 6
Адносны прыметнік	3, 5
Прыметнік у пачатковай форме	2
Прыметнік у ролі выказніка	1, 2, 3, 6, 7

59.

У форме назоўнага склону	У форме творнага склону	У форме меснага склону
тры сёмыя	<i>трыма сёмымі</i>	<i>трох сёмых</i>
адзін	<i>адным</i>	<i>адным</i>
паўтара	<i>паўтара</i>	<i>паўтара</i>
дзе	<i>дзвюма</i>	<i>дзвюх</i>
трыццаць	<i>трыццацю</i>	<i>трыццаці</i>
пяцьдзясят	<i>пяціюдзсяцю</i>	<i>пяцідзсяці</i>

Заканчэнне табліцы

У форме назоўнага склону	У форме творнага склону	У форме меснага склону
сто	<i>ста</i>	<i>ста</i>
дзвесце	<i>двумастамі</i>	<i>двухстах</i>
шэсцьсот	<i>шасцюстамі</i>	<i>шасцістах</i>

60.

Форма творнага склону	Адпаведны парадкавы лічэбнік у пачатковай форме
<i>васьмюдзсяцію</i>	<i>васьмідзяты</i>
<i>дваццацію адным</i>	<i>дваццаць першы</i>
<i>сямя</i>	<i>сёмы</i>
<i>сарака</i>	<i>саракавы</i>
<i>трымастамі</i>	<i>трохсоты</i>

61.

	Форма роднага склону	Разрад займенніка
мой	<i>майго</i>	<i>прыналежны</i>
нечы	<i>нечага</i>	<i>няпэўны</i>
нішто	<i>нічога</i>	<i>адмоўны</i>
той	<i>таго</i>	<i>указальны</i>
ты	<i>цябе</i>	<i>асабовы</i>
чыйсьці	<i>чыйгосьці</i>	<i>няпэўны</i>

62.

Разрад	Пачатковая форма	Адзіночны лік		
		Р. скл.	Д. скл.	М. скл.
<i>зваротны</i>	<i>сябе</i>	<i>сябе</i>	<i>сабе</i>	<i>сабе</i>
<i>прыналежны</i>	<i>свой</i>	<i>свайго</i>	<i>свайму</i>	<i>сваім</i>
<i>адмоўны</i>	<i>ніхто</i>	<i>нікога</i>	<i>нікому</i>	<i>нікім</i>
<i>няпэўны</i>	<i>хтосьці</i>	<i>кагосьці</i>	<i>камусьці</i>	<i>кімсьці</i>
<i>азначальны</i>	<i>сам</i>	<i>самога</i>	<i>самому</i>	<i>самім</i>

63. Правіла, сфармуляванае У. Дубоўкам, гучала так: “Тады, калі за паказанымі формамі чарговае слова пачынаецца зычным гукам, трэба даваць поўныя канчаткі. Калі слова пачынаецца галосным – трэба даваць кароткія канчаткі”.

64.

Форма 2 асобы множнага ліку	
Абвесны лад	Загадны лад
<i>гультаюеце</i>	<i>гультаюйце</i>
<i>лежыце</i>	<i>ляжыце</i>

Форма 2 асобы множнага ліку	
Абвесны лад	Загадны лад
пад'ясце	пад'ешце
падпечаце	падпячыце
схамяняцеся	схамяніцеся
траціце	траціце
возьмеце	вазьміце

65.

Інфінітыў	Абвесны лад			Загадны лад
	2 ас. адз.л.	1 ас. мн.л.	2 ас. мн.л.	2 ас. адз.л.
<i>біцца</i>	б'ешся	б'ёмся	б'яцеся	біся
віць	<i>уеш</i>	уём	уяце	ві
выдаць	выдасі	<i>выдадзім</i>	выдасце	выдай
шырыць	шырыш	шырым	<i>шырыце</i>	шыр
несці	нясеш	нясём	несяце	нясі

66.

	Часціна мовы	Член сказа
Галодны кум і рэдзьку <i>хрум</i> .	<i>дзеяслоў (хрумстаць)</i>	<i>выказнік</i>
Датуль былі <i>гулі</i> , пакуль лапці абулі.	<i>назоўнік</i>	<i>дзеянік</i>
Купіў бы сядло, ды грошай <i>гало</i> .	<i>прыслоўе</i>	<i>выказнік</i>
Іная рада <i>горай</i> як здрада.	<i>прыметнік</i>	<i>выказнік</i>
Няма такой крамы, дзе купляюць <i>мамы</i> .	<i>назоўнік</i>	<i>дапаўненне</i>

67.

Выслоўе	Дзеяслоў	Член сказа	Часціна мовы
Дурань не (радзіцца), а сам знаходзіцца.	<i>родзіцца</i>	<i>дзеянік</i>	<i>займеннік</i>
Жывы жывога (есці) і ў вочы глядзіць.	<i>есць</i>	<i>дапаўненне</i>	<i>назоўнік</i>
Іншы сон бы ў руку (даць)	<i>дасць</i>	<i>азначэнне</i>	<i>займеннік</i>
Стары і малы (падняць), а цераз плот не перакіне.	<i>падыме / падніме</i>	<i>не з'яўляецца членам сказа</i>	<i>прыназоўнік</i>
У цёмнай цямніцы (ткаць) пані спадніцы; ніхто не (выткаць) удзень , як яна ўначы.	1) <i>тчэ</i> 2) <i>вытча</i>	<i>акалічнасць</i>	<i>прыслоўе</i>

68.

Граматычная аснова	Характарыстыка сказа
“іпэшнікі” <u>аказаліся не гатовымі</u>	двухсастаўны
(не) <u>стала</u>	аднасастаўны (безасабовы)
<u>прыгоды</u>	двухсастаўны
<u>цягнікі пачалі курсіраваць</u>	двухсастаўны
<u>судзі хто</u>	двухсастаўны
<u>спынілі</u>	аднасастаўны (няпэўна-асабовы)

69.

	Выказнік	Від выказніка
1	сталі прыслухоўвацца	састаўны дзеяслоўны
2	просіць	просты дзеяслоўны
3	эвакуіраваны	састаўны іменны
4	перамога	састаўны іменны
5	будуць рабіць	просты дзеяслоўны

70.

Граматычныя асновы	Характарыстыка сказа
<u>будзем вырашаць</u>	аднасастаўны, пэўна-асабовы (абагульнена-асабовы)
<u>сонца</u>	двухсастаўны
<u>не падай духам</u>	аднасастаўны, пэўна-асабовы (абагульнена-асабовы)
<u>кожны павінен паспрабаваць</u>	двухсастаўны
<u>некаторыя не могуць не раздражняць</u>	двухсастаўны

71.

Адкарэктраваны сказ	Тып сказа
<i>Не ўзадавайце людзям тое, што ўжо калісьці ім даравалі.</i>	складаназалежны сказ
<i>Дай чалавеку тое, што ён хоча, <-> і ты пазбавіш яго сэнсу жыцця.</i>	складаны сказ з рознымі відамі сувязі
<i>Заплюшчваю вочы – вырастаюць крылы і нясуць кудысьці ў блакіт.</i>	бяззлучнікавы складаны сказ
<i>Людзі, будзьце людзьмі!</i>	аднасастаўны, пэўна-асабовы (абагульнена-асабовы)
<i>Вы або гуляеце пад дажджом, або проста пад ім мокнеце.</i>	двухсастаўны

72.

Характарыстыка	№ сказа
Няпоўны сказ	6, 10
Няпэўна-асабовы сказ	5, 7, 8
Сказ з састаўным дзеяслоўным выказнікам	2
Сказ з састаўным іменным выказнікам	1, 3
Неразвіты сказ	9

73.

Характарыстыка	№ сказа
Складаназалежны сказ з даданай азначальнай часткай	3
Сказ з пабочнымі словамі і спалучэннямі слоў	8
Аднасастаўны пэўна-асабовы сказ	2
Сказ з састаўным дзеяслоўным выказнікам	2, 9
Сказ з анафарай	5, 8

Адрасат ліста – *Іван Мележ*.

74.

Вершаваны радок	Від выказніка	Назва верша
<i>Кожную ночку на зорку <u>дзівіцца</u> Буду ў далёкім краю...</i>	просты дзеяслоўны	“Раманс” (“Зорка Венера”)
<i>Трэба з сталі <u>каваць</u>, <u>гартаваць</u> гібкі верш...</i>	састаўны дзеяслоўны	“Песняру”
<i>Твар травой <u>аблытаны</u>, нібы павуці- най...</i>	састаўны іменны	“Вадзянік”
<i>Душой <u>стаміўшыся</u> ў <u>жыццёвых</u> цяжкіх бурях, Свой <u>век канчае</u> ён у манастырскіх мурах.</i>	просты дзеяслоўны	“Летапісец”

75.

Радкі Максіма Багдановіча	Сінтаксічная роля інфінітываў	Назва верша
<i>Не паняць таго ніколі, не раз- ведаць, не спазнаць.</i>	выказнік	“Маёвая песня” (“Па-над белым пухам вішняў”)
<i>Яны, бяздольныя, узяты ткаць залатыя паясы.</i>	акалічнасць	“Слуцкія ткачыхі”
<i>Здалека хваляў хор на вольны свет прабіцца.</i>	выказнік	“Санет” (“Замёрзла ноччу”)
<i>Вакол лятуць бары і гоні, Ў грудзях пачала кроў кінець.</i>	выказнік	“Зімой”

76.

Правільны варыянт	Прыклад
не ставіцца	Што вам трэба ад мяне і хто вы такі?
не выдзяляюцца	Мы пайшлі куды вочы глядзяць.
працяжнік	Момант – і Сцёпкава постаць знікае з вачэй.
дзукроп'е	Я ішоў да возера, але разгубіўся: якою сцяжынкай падацца?

77. 1. Эліптычны працяжнік ставіцца на месцы пропуску членаў сказа (але не звязкі *ёсць!*) ці падпарадкавальных злучнікаў: *Бацькі – на работу, дзеці – у школу; Цішэй едзеш – далей будзеш.*

2. Абагульняльны працяжнік ставіцца пасля пераліку аднародных членаў сказа перад абагульняльным словам: *Грыбы, ягады, арэхі, шчаўе на лугавінах – усё неслі дамоў.*

3. Дыялагічны працяжнік – знак пачатку простага мовы пры запісе яе ў дыялагічнай форме: – *Мамачка, я насплю яшчэ,* – *напрасіў сын.*

78.

А. Першае слова – аб <...> і яго вялікай кнізе вершаў “Шляхам жыцця”. З радасцю бачым, што талент развіваецца, з’яўляюцца новыя мэты, новыя спосабы творчасці, новыя формы і вобразы. Не толькі нядоля нашай вёскі ды нацыянальныя справы цікавяць яго.
Б. З таго, што было надрукавана ў апошнія тры гады, асаблівую ўвагу звяртаюць на сябе (апроч / апрача / акрамя вершаў) вершы апавядання “Леснікова пасада”.
В. <...> таксама дбаў аб развіцці верша і даў колькі “нанізак” іх (цыклаў), новых або па тэмах, або па форме. Сюды належаць вершы, напісаныя накшталт народных песень або ў старафранцузскіх формах.

У гэтым артыкуле гаворыцца пра А) Янку Купалу, Б) Якуба Коласа і В) Максіма Багдановіча.

79.

1) свабодны верш (або верлібр)
2) пэўна-асабовы
3) указальны (<i>столькіх</i>)
4) бясуфіксны (нулявая суфіксацыя)
5) сінтаксічны паралелізм

80.

1) лірыка
2) чатырохстопны анапест
3) займеннік
4) курэць
5) затаіўшы дыханне – ‘прыціхшы ў напружанні; вельмі асцярожна’

81.

1) лірыка
2) свабодны верш, або верлібр
3) эпітэт
4) анафара
5) (удыхнуў) на поўныя грудзі

82.

Калі вярнулася дамоў,
 Не здагадаўся ты ані,
 Якіх наслухалася слоў,
 Перажыла якія дні...
 На ростанях(,) пад грукат зор(,)
 Сустрэўся той, чыё імя
 Хавала ў сэрцы з даўніх пор,
 Каб не трывожыцца дарма...
 І вось вітаюся з табой,
 І не дазнаешся ані,
 Які я вытрымала бой
 З самой сабой у тых дні!

Нумар сказа	Від складанага сказа	Схема сказа
1	складаназалежны сказ (са змешаным падпарадкаваннем)	(калі...), [...], (якіх...), (якія...)
2	складаназалежны сказ (з паслядоўным падпарадкаваннем)	[...той], (чыё...), (каб...)
3	складаны сказ з рознымі відамі сувязі	[...], і [...], (які...)

83.

Яно маўчыць, яно не можа
 І сотай долі перадаць,
 Як выглядаеш ты прыгожа,
 Як вочы зорамі гараць.

Ты лепш пакліч мяне, красуня,
 Хоць на хвілінку да сябе,
 І мне не будзе гэтак сумна,
 І я дапамагу табе

Примераць стужкі, завушнічкі,
 І плечы хусткай ахінуць,
 І лакавыя чаравічкі
 Перад “Лявоніхай” абуць.

Нумар сказа	Від складанага сказа	Схема сказа
1	складаны сказ з рознымі відамі сувязі	[...], [...], (як...), (як...)
2	складаназлучаны сказ	[...], і [...], і [...]

84.

Кім персанаж 1 даводзіцца персанажу 2 (у Т. скл.)	Твор	Аўтар твора
Дачкой	“Паўлінка”	Янка Купала
Унукам	“Каласы пад сярпом тваім”	Уладзімір Караткевіч
Сынам	“Людзі на балоце”	Іван Мележ
Маці (мацерай), маткай	“На Каляды к сыну”	Змітрок Бядуля

85.

Аўтар твора	Назва твора
Янка Купала	“Спадчына”
Максім Багдановіч	“Маёвая песня” (“Па-над белым пухам вішняў”)
Максім Багдановіч	“Раманс” (“Зорка Венера”)
Рыгор Барадулін	“Трэба дома бываць часцей”
Кандрат Крапіва	“Ганарысты Парсюк”

86.

	Назва твора	Аўтар
1	“Ганарысты Парсюк”	К. Крапіва
2	“Пінская шляхта”	В. Дунін-Марцінкевіч
3	“Жураўліны крык”	В. Быкаў
4	“Явар і каліна”	Я. Купала
5	“Песня пра зубра”	М. Гусоўскі

87.

	Колькасць радкоў	Аўтары
1	4	М. Клімковіч, У. Карызна
2	6	М. Багдановіч
3	5	Р. Барадулін
4	3	М. Танк

88.

1	<i>Іван Мележ</i>
2	<i>Максім Лужанін</i>
3	<i>Алег Лойка</i>
4	<i>Васіль Быкаў</i>
5	<i>Уладзімір Караткевіч</i>

89.

1	<i>Максім Танк</i>
2	<i>Кандрат Крапіва</i>
3	<i>Раіса Баравікова</i>
4	<i>Язэп Семяжон</i>
5	<i>Мікола Мятліцкі</i>

90. 1. Янка Брыль
 2. Францыск Скарына
 3. Янка Маўр
 4. Уладзімір Караткевіч
 5. Максім Танк

91.

“Паўлінка”	Янка Купала
“Новая зямля”	Якуб Колас
“Палеская хроніка” (“Людзі на балоне”)	Іван Мележ
“Пінская шляхта”	Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч
“Магіла льва”	Янка Купала

92.

Факт	Якуб Колас	Янка Купала
Нарадзіўся ў 1882 годзе.	+	+
Народны паэт БССР.	+	+
Яго мемарыяльны музей знаходзіцца ў в. Ляўкі Аршанскага раёна.		+
Яго сапраўднае прозвішча – Луцэвіч.		+
Адзін з ягоных псеўданімаў – К. Альбуцкі.	+	
Назва яго першага паэтычнага зборніка “Песні-жалыбы”.	+	
Фразеалагізмы <i>людзьмі звацца і дзве дзюркі ў носе і сканчылося</i> паходзяць з ягоных твораў.		+
Яго імем названа літаратурная прэмія за стварэнне высокамастацкіх паэтычных і драматургічных твораў на беларускай мове.		+
Баранкевіч і Хадыка – героі ягоных твораў.	+	
Паэма з’яўляецца адным з асноўных жанраў у яго творчасці.	+	+

93.

Факт	Іван Мележ	Іван Шамякін
Нарадзіўся ў 1921 годзе на Гомельшчыне.	+	+
Народны пісьменнік БССР.	+	+
Яго імем названы Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт.		+
Ягоны твор натхніў П. Панчанку на напісанне такіх радкоў: <i>А на Палессі ўсё нядробна: Цяжкая спадчына вякоў, Цяжкія рукі хлебарабоў, Цяжкія сны палешукоў.</i>	+	
Пра чыю творчасць так выказаўся крытык А. Бельскі: <i>"Проза не ўражае сваім моўным багаццем: пісьменнік і не ставіць перад сабой такой задачы, справядліва мяркуючы, што мова і яе выяўленчыя магчымасці не самы моцны бок яго мастацкага таленту. Адна з галоўных мэтай яго прозы – чытэльнасць, займальнасць, папулярнасць, агульнаразумеласць".</i>		+
Апейка, Дубадзел, Зубрыч – героі ягонай прозы.	+	
Назва аднаго з самых вядомых яго твораў адпавядае такой схеме: <i>назоўнік у Н. скл + на + назоўнік у М. скл.</i>	+ ("Людзі на балоце")	+ ("Сэрца на далоні")
Цытата з яго ліста: <i>"Усё ж мне хочацца сказаць, што мяне вельмі парадаваў і ўзрушыў Ваш ліст, які надрукавала "Літаратура і мастацтва". Пасылаю Вам "Подых навальніцы", які няхай будзе як рэчавы доказ таго, што я вельмі ўдзячны Вам".</i>	+	
Аўтар рамана "Злая зорка", прысвечанага чарнобыльскай катастрофе.		+
У школьнай праграме прапануецца разгледзець такія аспекты яго твора: <i>"Сутыкненне праўды і дэмагогіі ў ацэнцы дзеяння падпольшчыкаў. Вобраз Зосі Савіч, яе жыццёвы лёс. Маладое пакаленне ў рамане. Сімволіка назвы твора".</i>		+

94. 1. Максім Багдановіч
2. Іван Мележ
3. Васіль Быкаў
4. Якуб Колас
5. Максім Гарэцкі

95.

Фрагмент з рэмінісцэнцыяй	Твор – крыніца рэмінісцэнцыі	Аўтар
...У якім Беларусь, за якою ішоў, Як да песні, якую пля Белавежа, На святлынь <i>наваградскіх</i> зажураных <i>вежэаў</i> , На шум рэк, што змывалі <i>варожую кроў</i>	“Беларуская песня”	Уладзімір Караткевіч
І птушкі, і зьяры <i>глядзяць свае віры...</i> <i>але прыемна, што б там ні казалі,</i> <i>заснуўшы на баку,</i> <i>прачнуцца ў цягніку...</i>	Прадмова да кнігі “Юдзіф”	Францыск Скарыца
Жаба душыць мяне. <i>Разам з ёю сяджу ў каляіне.</i>	“Жаба ў каляіне”	Кандрат Крапіва
<i>Хай Вам за дваццаць ці за сорак,</i> <i>Зямля ў нас ва ўсіх адна.</i> Навошта звадка і мана, Калі ўсе ляцім да зорак.	“Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы...”	Максім Багдановіч
А хто гэта там ідзе, <i>па вушы ў глыбокай багне...</i>	“А хто там ідзе?”	Янка Купала
<i>Ты плакаў, размаўляў з матуляю,</i> <i>Казаў: “Я да грудзей прытульваю</i> І песню родную, і маці, <i>Каб іх ніколі наш народ не страціў”</i>	“Родная мова”	Пімен Панчанка

96. Гэту / гэтую кнігу можна назваць энцыклапедыяй беларускага народа, яго фальклору і традыцыі. У вельмі даступнай і чыста дасціпнай форме аўтар паказвае вераванні жыхароў паўночнай Беларусі. Гісторыі, што перадаваліся з вуснаў у вусны, ператварыліся ў легенды і паданні, якім свята верылі, якімі кіраваліся / якіх трымаліся. Апавяданні / апаведы, якія прыйшлі са старадаўніх / старажытных часоў, былі для аўтара гісторыяй гэтай зямлі, характару і пачуццяў беларусаў.

Назва кнігі	“Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях”
Аўтар	Ян Баршчэўскі

97. П’еса была напісана амаль паўстагоддзя назад, у тыя часы, калі свет толькі пачынаў ператварацца ў вялікае рэаліці-шоу; і тады здавалася, што гэтыя працэсы цалкам можна прадухіліць. Галоўны герой чэрпае сваю філасофію з кніг, але сутнасць нязменная: веды самі

на сабе яшчэ не ёсць дабро. У лёсе асобна ўзятай сям'і сканцэнтравана жыццё цэлага свету, дзе сям'я – толькі крывое люстра / люстэрка, у якім адбіваюцца / адлюстроўваюцца шасцідзясятныя і, безумоўна, сучасныя нам 2000-я.

Назва твора	“Зацюканы апостал”
Аўтар	Андрэй Макаёнак

98. Уладзімір Караткевіч (26 лістапада 1930 – 25 ліпеня 1984) – адна з найбольш яркіх фігур ў беларускай літаратуры XX стагоддзя. Стаў першым беларускім пісьменнікам, які звярнуўся да жанру гістарычнага дэтэктыва.

Творчасць У. Караткевіча вылучаецца / адрозніваецца рамантычнай скіраванасцю / накіраванасцю, патрыятычным пафасам і гуманістычным гучаннем. Пісьменнік істотна ўзбагаціў літаратуру ў тэматычных і жанравых адносінах, напоўніў яе інтэлектуальным і філасофскім зместам. Найбольш вядомыя такія творы аўтара, як апавесці “Дзікае паляванне караля Стаха”, “Сівая легенда”, эсэ “Зямля пад белымі крыламі”.

99.

Твор, які паслужыў асновай экранізацыі	“Хто смяецца апошнім”
Аўтар твора	Кандрат Крапіва
5 персанажаў літаратурнага твора	Гарлахвацкі, прафесар Чарнавус, Зёлкін, Туляга, Вера і інш.

100.

Твор, які паслужыў асновай экранізацыі	“Дзікае паляванне караля Стаха”
Аўтар твора	Уладзімір Караткевіч
5 персанажаў літаратурнага твора	Андрэй Беларэцкі, Надзея Яноўская, Рыгор Дубатоўк, Андрэй Сведціловіч, Алесь Варона і інш.

ЛІТАРАТУРА

1. Бардовіч, А.М. Школьны марфемны слоўнік беларускай мовы / А.М. Бардовіч, Л.С. Мормыш, Л.М. Шакун. – Мінск : Аверсэв, 2005. – 496 с.
2. Бардовіч, А.М. Школьны словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А.М. Бардовіч, М.М. Круталевіч, А.А. Лукашанец; пад рэд. А.М. Бардовіча. – Мінск : Аверсэв, 2006. – 512 с.
3. Беларускі арфаграфічны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі ; уклад. Л.П. Кунцэвіч, І.У. Кандрацэня ; пад рэд. А.А. Лукашанца. – Мінск : Беларуская навука, 2012. – 695 с.
4. Беларускі правапіс : дапаможнік / І.Л. Бурак [і інш.] ; пад рэд. Д.В. Дзятко. – Мінск : БДПУ, 2011. – 210 с.
5. Булыка, А.М. Слоўнік іншамоўных слоў. Актуальная лексіка / А.М. Булыка. – Мінск : Попурри, 2005. – 336 с.
6. Граматычны слоўнік дзеяслова / НАН Беларусі ; уклад. В.П. Русак [і інш.] ; навук. рэд. А.І. Падлужны, В.П. Русак. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 1252 с.
7. Граматычны слоўнік назоўніка / НАН Беларусі ; уклад. Г.У. Арашонкава [і інш.] ; навук. рэд. В.П. Русак. – 2-е выд., дапрац. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 1245 с.
8. Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя / НАН Беларусі ; уклад. Н.П. Еўсіевіч [і інш.] ; навук. рэд. В.П. Русак. – 2-е выд., дапрац. – Мінск : Беларус. навука, 2009. – 1176 с.
9. Кароткая граматыка беларускай мовы : у 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск : Беларуская навука, 2007. – Ч. 1.: Фаналогія. Марфалогія. – 351 с.
10. Клышка, М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / аўт.-склад. М.К. Клышка. – Мінск : ПУП “Радыёла-плюс”, 2005. – 672 с.
11. Клюсаў, Г.Н. Асновы і нормы сучаснай беларускай пунктуацыі / Г.Н. Клюсаў. – Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 1993. – 268 с.
12. Лазарук, М.А. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў / М.А. Лазарук, А.Я. Ленсу. – 3-е выд. – Мінск : Народная асвета, 2003. – 239 с.
13. Лепешаў, І.Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – 509 с.
14. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1. – 672 с. – Т. 2. – 704 с.
15. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2004. – 448 с.
16. Лозка, А.Ю. Беларускі народны каляндар / А.Ю. Лозка. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Польша, 2002. – 240 с.
17. Міхневіч, А.Я. Слоўка за слоўкам: алфавітны даведнік па культуры бел. мовы для ўсіх / А.Я. Міхневіч, Л.П. Кунцэвіч, Ю.В. Назаранка. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2006. – 166 с.

18. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / уклад.: І.Л. Капылоў [і інш.] ; пад рэд. І.Л. Капылова. – Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2016. – 968 с.
19. Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах : дапаможнік / В. Рагойша. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2001. – 384 с.
20. Рамза, Т.Р. Сінтаксіс : Тэарэтычны курс : вучэбны дапаможнік / Т.Р. Рамза. – Мінск : БДУ, 2006. – 214 с.
21. Сямешка, Л.І. Беларуская мова : Уводзіны ў навуку аб мове. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія : вучэбны дапаможнік / Л.І. Сямешка. – Мінск : Сучаснае слова, 1999. – 224 с.
22. Уласевіч, В.І. Слоўнік новых слоў беларускай мовы / В.І. Уласевіч, Н.М. Даўгулевіч. – Мінск : ТетраСистемс, 2009. – 448 с.
23. Шандроха, Н.Э. Экспрэсіўны сінтаксіс : вучэбна-метадычны дапаможнік / Н.Э. Шандроха. – Гродна : ГрДУ, 2002. – 62 с.
24. Шкраба, І.Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І.Р. Шкраба. – Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. – 320 с.
25. Шкраба, І.Р. Сучасная беларуская мова. Марфалогія / І.Р. Шкраба. – Мінск : Сэр-Віт, 2007. – 304 с.

З М Е С Т

Ад аўтара	3
Заданні	5
Даведкі	50
Літаратура	77